

Ratko Ivanušec

Petar Seletković

*(Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Slavanskom Brodu)*

POSJED HORVATI U SREDNJEM VIJEKU I CRKVA SV. BARTOLA U NOVIM MIKANOVcima

UDK 72:94 (497.5 Novi Mikanovci) (091)

Pregledni rad

Primljeno: 2. 4. 2020.

U radu se predstavljaju srednjovjekovni posjed Horvati i crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima koja se nalazila unutar tog posjeda. Pored vlasnika srednjovjekovnog posjeda, u radu su predočeni i topografski podaci naselja, kao i analiza arhitektonskog sklopa srednjovjekovne crkve kroz pojedine graditeljske faze, od vremena izgradnje sredinom 13. st. i kasnijih obnova u razdoblju gotike i baroka. Arhitektonski korpus crkve ističe se stilskim karakteristikama i tipologijom tlocrta, od kojeg se posebno izdvajaju jedinstveni skošeni kružni toranj na zapadnom pročelju i ostatci zidnog oslika u trodijelnoj sediliji renesansnih karakteristika. Analiza arhitekture i dekoracije crkve temelji se na konzervatorskom istraživanju i obnovi provedenima 2006.-2020.

Ključne riječi: posjed Horvati, crkva sv. Bartola, Novi Mikanovci, graditeljska slojevitost, ivanovci, Nikola II. Gorjanski, Lovro Bánffy Gorjanski, skošeni kružni toranj, gotičko poligonalno svetište, trodijelna sedilija, sv. Nikola, renesansni zidni oslik

Uvod

Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima registrirano je kulturno dobro upisano u Listu zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske pod rednim brojem Z - 1158. Unazad četrdesetak godina crkva se parcijalno obnavljala u nekoliko navrata. Posljednja cjelovita obnova crkve započeta je 2006. godine i trajala je kontinuirano, ovisno o priljevu financijskih sredstava, sve do 2020. godine. U sklopu ove obnove na arhitektonskom korpusu crkve provedena su konzervatorska istraživanja, čiji su rezultati doprinijeli nekim novim spo-

znajama koje se odnose na graditeljsku slojevitost i etape građenja srednjovjekovne crkve. Rezultati cjelovitih konzervatorskih istraživanja objedinjeni su u elaboratu istražnih konzervatorskih radova *Romaničko-gotička crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima*, Oslík, Osijek, 2007. (Sl. 1 i 2)

Posjed Horvati u srednjem vijeku

Područje današnjih Novih Mikanovaca na kojemu se nalazi srednjovjekovna crkva sv. Bartola u srednjem vijeku pripadalo je posjedu Horvati. U Horvatima je tijekom srednjeg vijeka postojala župa i mnogi su pretpostavljali da su Mikanovci dobili ime po titularu župne crkve sv. Nikoli (u narodu se ime Nikola izgovara kao Mika), ali nam dostupni povijesni izvori ne otkrivaju ime titulara crkve u Horvatima u srednjem vijeku.¹ Međutim, znakovito je da se na istom posjedu prema ispravi iz 1395. godine nalazilo mjesto *Zenthmiclos* ili Sveti Nikola.² Spomenuti naziv ukazuje na mogućnost postojanja crkve sv. Nikole u mjestu *Zenthmiclos*, sukladno brojnim analogijama u bližoj okolici.³

Posjed Horvati u srednjem vijeku prostorno se nadovezivao na veći sjeverniji posjed *Nagyfalu* ili *Magna Villa* (Veliko Selo), a i sudbina oba susjedna posjeda tijekom razdoblja srednjeg vijeka uglavnom je bila usko vezana.⁴ Posjed Horvati prvi put se spominje u ispravi ugarskog kralja Bele IV. (1235.-1270.) iz 1238. godine kojom kralj Bela viteškom redu ivanovaca daruje posjede, a među njima i zemlju na posjedu Horvati (*Croac*) koja se nastavlja na ivanovački posjed *Magna Villa*.⁵ Isti posjed navodi se i u ispravi kralja Bele IV. iz 1244. godine kojom se opisuju granice posjeda Bosanske biskupije. U

¹ Danijel Petković, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela Vinkovačkog kraja* (Vinkovci, 2006), 24.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [dalje: MNLOL], sekcija Diplomataikai levéltár [dalje: DL] 8028, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/84424/?pg=1&bbox=-23%2C-3557%2C5001%2C-918>, pristup ostvaren 8. 3. 2020; Pál Engel, *Valkó megye közép-kori topográfája* (rukopis), s. v. „Horvátí“.

³ Najbliži primjeri su naziv mjesta *Szentillye*, u kojemu se nalazi crkva Sv. Ilije, na području današnjih Vinkovaca, zatim drugi dio dvodjelnog naziva mjesta *Iwankazenthgyurgh* (današnje Ivankovo), koji ukazuje na postojanje crkve sv. Jurja u tom mjestu. Usp. Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci - Slavonski Brod, 2007), 40; Stanko Andrić, „Srednjovjekovno Ivankovo i njegovi gospodari“, u: *Ivankovo*, ur. Marko Landeka (Ivankovo, 2003), 30.

⁴ Usp. Danijel Jelaš, *Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, 2018), 159.

⁵ Tadija Smičiklas et al., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 18 sv. (Zagreb, 1904-1990), 4: 49; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 21; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horvátí“.

spomenutoj povelji kao istočni susjed posjeda bosanskog biskupa navodi se ivanovački posjed Horvati.⁶

Ubikaciji lokaliteta srednjovjekovnih naselja na posjedu Horvati pridonijeli su autori koji su se bavili povijesnom topografijom čitave Ugarske, regionalne te uže topografije ovog područja, od Dezsőa Csánkija,⁷ Josipa Bösendorfera,⁸ Pála Engela,⁹ Stjepana Pavičića,¹⁰ sve do radova Šime Frkovića i Danijela Petkovića. Šimo Frković i Danijel Petković posebno su obrađivali naselja na području srednjovjekovnog posjeda Horvati.¹¹ Najsveobuhvatniji recentni radovi koji su se bavili lokalitetima na području Horvata su oni Danijela Petkovića. Prema Petkoviću, posjed Horvati obuhvaćao je područja današnjih Starih i Novih Mikanovaca, Vođinaca, Đurđanaca, dio prostora naselja Vrbica te manji dio današnje općine Ivankovo.¹² U ispravi iz 1395. godine navodi se ukupno devet mjesta koja pripadaju spomenutom posjedu: *Horuathy*,¹³ *Zeulews*,¹⁴ *Oztrigonch*,¹⁵ *Pethkowch*,¹⁶ *Voginch*,¹⁷ *Balaszfalua* koje

⁶ Smičiklas et al., *Codex diplomaticus*, 4: 238; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 21; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horváti“.

⁷ Dezső Csánki, „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában“, *Arcanum DVD könyvtár IV. - Családtörténet, heraldika, honismeret* (Budimpešta, 2003).

⁸ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti* (Osijek, 1910).

⁹ Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horváti“.

¹⁰ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća* (Zagreb, 1940).

¹¹ Šimo Frković, *Feud Hrvati i druge crtice za povijest Mikanovaca* (Vinkovci, 1989); Danijel Petković, „Hrvatsko ime u srednjovjekovnoj Slavoniji – prema nekoliko primjera u diplomatskim izvorima od 13. do 15. stoljeća“, *Starohrvatska prosvjeta* III/33 (2006), 243-281; Petković, *Srednjovjekovna naselja*.

¹² Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22.

¹³ Petković smatra da je prostor oko crkve sv. Bartola u Novim Mikanovcima najizgledniji kandidat za smještaj naselja Horvati, a Šimo Frković je smatrao da je crkva sv. Bartola jezgra nekadašnjeg mjesta Hrvati. Pál Engel također smatra da se radi o Novim Mikanovcima. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22; Frković, *Feud Hrvati*, 65-68; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horváti“.

¹⁴ Petković misli da se možda radi o današnjem selu Soljak na cesti između Starih Mikanovaca i Strizivojne ili zemljištu Salaš jugozapadno od Starih Mikanovaca ili Selište koje se nalazi 1400 metara južno od središta Đurđanaca. Engel smatra da se radi o toponimu i mjestu Vynnyak ili Vinjak (mađ. Szőlös) iz kasnijeg popisa i da se isti nalazi između Starih Mikanovaca i Vođinaca. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Vinnyak (Szőlös)“.

¹⁵ Mjesto je nemoguće točno locirati, ali se smješta u prostor južno od Vođinaca. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Osztrigonc“.

¹⁶ Toponim Pečkovci jugoistočno od Vođinaca. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22; Frković, *Feud Hrvati*, 14-15; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Peckovc“.

¹⁷ Današnji Vođinci. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Vogyinc (i, Vagyinci)“.

se zove i *Pezkowch*,¹⁸ *Petrusfalua*,¹⁹ *Zenthmiclos*²⁰ i *Gurefalua*.²¹ Dokument iz 1478. godine, koji sadrži i popis svih mjesta u posjedu obitelji Gorjanskih, navodi sedam mjesta na prostoru Horvata koja pripadaju posjedu Nagyfalu (Veliko Selo): *Petrosyncz* (u ispravi iz 1395. navedeni kao *Petrusfalua*), *Pazakowcz* (1395. *Balásfalua*, koje se zove i *Pezkowch*), *Horwathy* (1395. *Horuathy*), *Gywrincz* (1395. *Gurefalua*), *Vynnyak*, *Peczkozcz* (1395. *Pethkowch*) i *Vogyncz* (1395. *Voginch*).²²

Ne zna se točno kada posjed Horvati stječu pripadnici roda Bánca, ali izgleda da se to dogodilo po svoj prilici negdje u drugoj polovini ili krajem 13. stoljeća jer se 1299. godine spominje kao pokojni stanoviti Toma *Aranyas de Horvati*, prvi poznati pripadnik roda Bánca koji nosi pridjevak *de Horvati*.²³ Posjed Horvati tijekom 14. stoljeća je sjedište obitelji koja potječe od roda Bánca i prema svom sjedištu naziva se *de Horvati*. Glavni posjed roda Bánca u 13. stoljeću nalazio se u istoimenom mjestu u Bačkoj županiji, a posjede su također imali i u županiji Bars te u Ostrogonskoj, Požeškoj i Vukovskoj županiji.²⁴ Istaknuti pripadnici roda Bánca u 13. stoljeću bili su nositelji visokih crkvenih funkcija.²⁵ Prvi dokument u kojem se izričito navodi da su Horvati u posjedu istoimene obitelji potječe iz 1348. godine, gdje se spominje magistar Petar sin Pavla *de Horwaty*. S Petrovim sinovima jačaju ugled i moć plemićke obitelji Horvata, oni postaju baruni Ugarskog Kraljevstva i igraju veliku ulogu na razini čitave Ugarske u drugoj polovini 14. stoljeća. Pavao postaje zagrebački biskup (od 1377. godine), a Ivan mačvanski ban (od 1376.

¹⁸ Toponim Paskovac između Starih Mikanovaca i šume Cerik. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22; Frković, *Feud Hrvati*, 14-15; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Paszakovc I. (Paszkovci, Balázsfalva)“.

¹⁹ Toponim Petrošinci jugozapadno od Vođinaca ili Petruševci udaljeni oko kilometar zapadno od središta mjesta Vrbica. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 22-23; Frković, *Feud Hrvati*, 14-15; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Petrosovc I. (Petrosinc, Petrusfalva)“.

²⁰ Sveti Nikola. Petković ga smješta u današnje Stare Mikanovce, toponim Selište u sjeverozapadnom susjedstvu sela. Pál Engel pak smatra da se mjesto nalazilo negdje oko Novih Mikanovaca i Vođinaca. Šimo Frković je smatrao da je položaj naselja i crkve sv. Nikole na lokacijama toponima Gradina i Bunjčevo Brdo. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 23; Frković, *Feud Hrvati*, 59-65; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Szentmiklós“.

²¹ Današnji Đurdanci. Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 23; Frković, *Feud Hrvati*, 14; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Gyürinc (Gyürefalva)“.

²² Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horváti“.

²³ Ferdo Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)* (Zagreb, 1902), 36; Mór Wertner, „A Horvatiák elei“, *Századok* 31 (1897), 517.

²⁴ Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, 36; Wertner, „A Horvatiák elei“, 514; Pál Engel, „Középkori magyar genealógia“, *Arcanum DVD könyvtár IV. - Családtörténet, heraldika, honismeret* (Budapest, 2003), s. v. „Bánca nem“.

²⁵ Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, 36; Wertner, „A Horvatiák elei“, 514-516; Engel, „Középkori magyar genealógia“, s. v. „Bánca nem“.

do 1381. godine). Petar je također imao sinove Ladislava i Stjepana.²⁶ Nakon smrti kralja Ludovika I. braća Pavao, Ivan i Ladislav Horvat pristaju uz Karla Dračkog kao kralja Ugarske, a nakon Karlove smrti izazvane atentatom spomenuta braća Horvat postaju predvodnici pobune protiv kraljica Elizabete i Marije i Žigmunda Luksemburškog. Pobuna doživljava poraz, a zbog svoje uloge u protudvorskom pokretu lige ugarskih i hrvatskih velikaša braća Horvati 1387. godine gube svoje posjede, koji su darovani vodećem pristaši kraljice Marije i Žigmunda Luksemburškog, Nikoli mlađem iz palatinske grane obitelji Gorjanski, jedne od najmoćnijih velikaških obitelji i baruna Ugarskog Kraljevstva.²⁷ Samo jedan od braće Horvat, Stjepan, nije sudjelovao u pobuni i stoga nije kažnjen oduzimanjem posjeda, nego su njegovi sinovi s kraljem Žigmundom dogovorili zamjenu kojom su dobili posjede u županijama Szepes i Heves, a njihovi posjedi 1395. godine također su darovani palatinskoj grani obitelji Gorjanski.²⁸

Gorjanski potječu od plemićkog roda Dorozsma iz Čongradske županije, a palatinska grana Gorjanskih potječe od Andrije, oca palatina Nikole Gorjanskog starijeg.²⁹ Sinovi Nikole starijeg su Nikola mlađi, koji stječe Horvate i većinu ostalih posjeda pobunjene braće Horvat nakon gušenja njihove pobune, i Ivan. Nikola mlađi bio je palatin u razdoblju od 1402. do 1433. godine, a bio je nositelj i drugih najviših državnih dužnosti, poput one mačvanskog te hrvatskog i slavonskog bana.³⁰ Njegov brat Ivan bio je usorski vojvoda od 1412. do 1417. godine.³¹ Kralj Žigmund 1408. godine potvrđuje posjede Horvate i Nagyfalú te ostale posjede braći Nikoli mlađem i Ivanu Gorjanskom.³² Za razdoblje kada su vlasnici Horvata Gorjanski značajna je isprava kralja Žigmunda iz 1432. godine kojom posreduje u razmiricama palatina Nikole mlađeg i njegovih sinova Nikole i Ladislava oko diobe posjeda Gorjanskih. U navedenoj ispravi navode se *castra* i *castella* (utvrde) i *curiae* (kurije ili dvorovi) koje spomenutom diobom dobiva svaki pojedini član obitelji Gor-

²⁶ Pál Engel, „Magyarország világi archontológiája 1301-1457“, *Arcanum DVD könyvtár IV. - Családtörténet, heraldika, honismeret* (Budapest, 2003), s. v. „I. Bárók“, „II. Főpapok“, Šišić, *Vojvoda Hrvoje*, 36; Wertner, „A Horvatiák elei“, 517-518.

²⁷ Smičiklas et al., *Codex diplomaticus*, 17: 91-92; Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 12 (2015), 16-17.

²⁸ Usp. Stanko Andrić, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod, 2001), 100.

²⁹ Usp. Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 15.

³⁰ Engel, „Középkori magyar genealógia“, s. v. „Dorozsma nem, 4. tábla: Garai (nádori ág)“, Engel, „Magyarország világi“, s. v. „I. Bárók“, Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 19.

³¹ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 22; Engel, „Középkori magyar genealógia“, s. v. „Dorozsma nem, 4. tábla: Garai (nádori ág)“.

³² Andrić, *Potonuli svijet*, 102; Elemér Mályusz, Iván Borsa i Norbert C. Tóth, *Zsigmondkori oklevéltár*, 12 sv. (Budapest, 1951-2013), 2/2: 154.

janski. Između ostalih, navodi se da je palatin Nikola uzeo za sebe i kuriju u Horvatima.³³ Palatinska grana obitelji Gorjanski nastavlja se Ladislavom, koji je također bio mačvanski ban (od 1431. do 1441. i od 1445. do 1447. godine) i palatin (od 1447. do 1458. godine), a bio je jedan od najmoćnijih velikaša kraljevstva koji je zadržao moć obitelji.³⁴ Spomenuta grana obitelji završava se smrću Joba Gorjanskog 1481. godine. Čini se da posljednji Gorjanski iz palatinske loze nije imao moć i ugled kao njegovi prethodnici, a nije obnašao niti jednu visoku državnu dužnost, što se može tumačiti kraljevom nesklonošću prema njemu.³⁵ Godine 1478. Horvati se nalaze unutar posjeda Nagyfalua. U dokumentu iz 1472. godine navodi se da su plemići Berislavići Grabarski napali, opljačkali i opustošili dijelove posjeda Joba Gorjanskog, a između ostalih se navodi da je opustošeno i područje Nagyfalua u Vukovskoj županiji.³⁶ Tako se u ispravi iz 1478. godine spominje čak 78 pustoselina na području posjeda Nagyfalua, a spominje se i ruševna zidana crkva kamenog tornja u Horvatima.³⁷

Nakon izumiranja palatinske loze Gorjanskih, Gorjani te posjedi Nagyfalua i Horvati dospjeli su u ruke Lovre iz banske grane roda Gorjanskih (obitelj Bánffyja Gorjanskih) i njegovog šurjaka Ivana Kishorváta Hlapčiča. Bánffyji Gorjanski nazvani su prema banskoj funkciji djeda Lovre Bánffyja Gorjanskog, Deziderija, koji je u razdoblju od 1419. do 1427. i od 1431. do 1437. godine obavljao dužnost mačvanskog bana.³⁸ Nadimak Lovrinog šurjaka Ivana Kishorváta ukazuje možda na njegov nizak rast (*kis* na mađarskom jeziku znači mali) i na podrijetlo spomenute obitelji s područja srednjovjekovne Hrvatske, a pridjevak Ivanova oca *de Mohlyth*, spomenut u izvoru iz 1474. godine, ukazuje možda da Kishorváti potječu iz mjesta Mohliči (kod Perušića) koje

³³ Usp. Andrić, *Potonuli svijet*, 102-103; Arnold Ipoly et al., *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, 8 sv. (Budapest, 1880), 7: 452-453.

³⁴ Usp. Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 28; Engel, „Magyarország világi“, s. v. „I. Bárók“.

³⁵ Usp. Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 32.

³⁶ MNLOL, DL 34136, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/199265/?pg=1&bbox=143%2C-1684%2C1952%2C-673> (pristup ostvaren 10. 3. 2020); Engel, *Valkó megye*, s. v. „Nagyfalua“.

³⁷ MNLOL, DL 18145, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/207259/?pg=12&bbox=528%2C-4247%2C4832%2C-1841> (pristup ostvaren 10. 3. 2020). Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 23; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Nagyfalua“.

Radi se o ispravi stolnobiogradske kaptola datiranoj u 1478. godinu kojom Job Gorjanski predaje znatan dio svojih posjeda Nikoli Szécsiju Gornjolendavskom. Dokument sadrži dosad najopsežniji popis posjeda Gorjanskih i veoma je bogat podacima korisnima za ekonomsku, demografsku i crkvenu povijest i povijesnu topografiju na brojnim posjedima Gorjanskih krajem srednjeg vijeka (Usp. Andrić, *Potonuli svijet*, 109).

³⁸ Usp. Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 33-34.

se nalazilo u Buškoj župi u srednjovjekovnoj kraljevini Hrvatskoj.³⁹ Ivan Kishorvát Hlapčić bio je oženjen Klarom, sestrom Lovre Bánffyja Gorjanskog. Nakon smrti kralja Matije Korvina 1490. godine, u Ugarskoj nastaje kriza oko nasljeđivanja prijestolja. Lovro Bánffy i Ivan Kishorvát staju na stranu Maksimilijana Habsburškog protiv kralja Vladislava II. Jagelovića. Zajedno s drugim Maksimilijanovim pristalicama, Franjom i Ivanom Berislavićem i familijarima vranskog priora Bartola Berislavića, oni su tada poharali, opustošili i opljačkali posjede Ivankovo, Šarengrad, Szombathely i Osijek, koji su pripadali obitelji Geréb od Vingárta. Zbog toga im kralj Vladislav II. oduzima posjede i daruje ih braći Geréb, odnosno erdeljskom biskupu Ladislavu i njegovoj braći Matiji i Petru Gerébu od Vingárta te tamiškom županu Pavlu Kinizsiju. U skladu s odredbama Požunskog mira, sklopljenog između Vladislava II. i Maksimilijana Habsburškog, navedena darovnica je u stvari opozvana. Međutim, braća Geréb oružanom akcijom 1493. godine zauzimaju posjede Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta. Lovro i Ivan uspijevaju vratiti većinu svojih posjeda tek nakon smrti Petra, posljednjeg pripadnika velikaške obitelji Geréb, 1503. godine, uz pomoć hercega Ivaniša Korvina.⁴⁰ Ubrzo nakon povratka posjeda počinje sukob Lovre Bánffyja i Ivana Kishorváta i, nakon toga, sudski razlaz i podjela njihovih posjeda u Vukovskoj, Križevačkoj, Požeškoj i Bačkoj županiji.⁴¹ Posjed *Horwathy* pripao je Lovri Bánffyju Gorjanskom,⁴² a da je spomenuti posjed u Lovrinom vlasništvu vidi se u dokumentu (izvješčaju) iz 1521. godine povodom istrage vezano za optužbu vlasnika posjeda Ivankovo vicepalatina Ivana od Gétyea da je Ivan, oficijal Lovre Bánffyja Gorjanskog, koji je stanovao na posjedu *Horwath*, ukrao konja njegovom jobagionu Marku iz ivankovačkog vlastelinstva.⁴³ Lovro Bánffy Gorjanski umro je 1526. godine, a Horvate je vjerojatno posjedovao i Lovrin sin Ladislav, koji je umro 1528. godine. S Ladislavovom smrću gasi se muška loza obitelji Bánffyja Gorjanskih.

Župa u Horvatima u srednjem vijeku pripadala je Osuvačkom arhidakonu Pečuške biskupije. Spominje se u popisima papinske desetine u razdoblju

³⁹ MNLOL, DL 74516, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/201800/?pg=0&bbox=1024%2C-3275%2C4643%2C-1369> (pristup ostvaren 10. 3. 2020); Stjepan Pavičić, „Seobe i naselja u Lici“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 41, ur. Branimir Gušić (Zagreb, 1962), 70-73, 306.

⁴⁰ Usp. Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 34-35; Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku*, 82-89; Stanko Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari“, *Povijesni prilozi XXI/23* (2002), 51-52; Marija Karbić, *Plemićki rod Borića bana* (Slavonski Brod, 2013), 46-47.

⁴¹ Usp. Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski“, 35-36.

⁴² Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 27.

⁴³ MNLOL, DF 265816, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/294998/?pg=6&bbox=286%2C-2283%2C3905%2C-377> (pristup ostvaren 10. 3. 2020); Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 27.

od 1332. do 1335. godine. Sakupljači papinske desetine 1332. godine skupili su u ovoj župi ukupno 28 banskih denara, 1333. godine u dvije kampanje po 30 i 15 banskih denara, 1334. godine po 10 i 20, a 1335. godine ukupno 15 banskih denara.⁴⁴ Temeljem spomenutih podataka pretpostavlja se da bi župa u Horvatima bila srednje porezne jakosti i da bi mogla brojati od 250 do 300 stanovnika.⁴⁵ Iz popisa su poznata imena svećenika od 1332. do 1337. godine. Spominju se Blaž *sacerdos de Hurnasy*, Hencellinus *de Hudwarcy*, Fabijan *de Wduari* te ponovno Fabijan *de Choruati* i Fabijan *de Arroad*.⁴⁶

Nakon osmanskog osvajanja ovog kraja Slavonije 1536. godine, u osmanskom popisu sandžaka Požega iz 1579. godine spominje se *mezra* (pustoselina) Hrvat na području sela Mikanovci koje pripada nahiji Jošava u sklopu veće upravne jedinice kadiluka Gorjan (Gorjani).⁴⁷

Crkva u Novim Mikanovcima s imenom titulara sv. Bartola prvi put se pojavljuje u izvoru iz osmanskog vremena 1660. godine u izvještaju Petra Nikolića, vizitatora zagrebačkog biskupa Petra Petretića, koji navodi da u župi Vrbica, u selu Mikanovci postoji kamena crkva sv. Bartola i tri mjesta s ruševinama zidova gdje se nekad održavalo bogoslužje.⁴⁸ Nakon uspostave habsburške vlasti u Slavoniji, bosansko-đakovački biskup Petar Bakić od Laka (biskup od 1716. do 1749. godine) obnavlja crkvu sv. Bartola 1731. godine, što je istaknuto na natpisu iznad ulaza s južne strane crkve. Iznad spomenutog natpisa nalazi se grb biskupa Petra Bakića.⁴⁹ Nasljednik Petra Bakića, biskup Josip Antun Čolnić de Cholka, u svojoj vizitaciji župe Vrbica 1753. godine ističe da je zidana kapela sv. Bartolomeja potpuno pokrivena za vrijeme njegove uprave. Između ostalog, ističe i da je „načinjena po starom običaju, dosta visoka i duga ali nije razmjerno široka, ima lijep toranj koji kamo sreće da sam našao u katedrali sv. Petra u Đakovu“.⁵⁰

⁴⁴ Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horváti“; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 23.

⁴⁵ Usp. Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 27.

⁴⁶ *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria 1281–1375. Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia*, ser. 1, sv. 1 (Budapest, 1887), 245, 270, 280, 288, 299, 314; Engel, *Valkó megye*, s. v. „Horváti“.

⁴⁷ Fazileta Hafizović (prir. i prev.), *Popis sandžaka Požega 1579. godine* (Osijek, 2001), 155-157.

⁴⁸ Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum, regestis ab anno 925 usque ad annum 1752* (Zagreb, 1892), 496; Usp. Josip Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskog vladanja* (Zagreb, 1970), 44; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 24; Gjurjo Szabo, „Spomenici prošlosti u Srijemu (Mikanovci, Rokovci, Ledinci, Bapska i Lipovac)“, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci* 5 (1966/1967), 342.

⁴⁹ Szabo, „Spomenici prošlosti u Srijemu“, 343; Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 27.

⁵⁰ Stjepan Sršan (ur.), *Visitationes Canonicae - Kanonske vizitacije knjiga X.; Đakovačko područje 1751.-1833.* (Osijek, 2011), 29.

Analiza arhitektonskog sklopa crkve

Crkva sv. Bartola izgrađena je na povišenom platou groblja naselja Novi Mikanovci. Već na prvi pogled konfiguracija terena ukazuje da se radi o izrazitoj geostrateškoj lokaciji u srednjem vijeku, s koje se kontroliralo široko područje nekadašnjeg srednjovjekovnog posjeda Horvati. U tlocrtnoj dispoziciji to je jednobrodna crkva, zaključena na istočnoj strani poligonalnim svestištem koje uokviruju kontrafori. Poligonalno svetište okružuje na sjevernoj strani sakristija, a na južnoj strani kapela. Ispred zapadnog zida broda crkve nalazi se rizalito istaknut skošeni kružni toranj. Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima oduvijek je plijenila pažnju struke i običnog promatrača svojim tlocrtom, oblikovanjem arhitektonskog volumena, od kojeg se posebno izdvaja korpus skošenog kružnog tornja ispred zapadnog zida broda crkve. Svoja promišljanja o arhitektonskom sklopu crkve sv. Bartola u Novim Mikanovcima iznio je Gjuro Szabo u svojim radovima, obilazeći prostor istočne Slavonije i zapadnog Srijema.⁵¹ O crkvi je pisao i Vanja Radauš,⁵² zatim Diana Vukičević-Samaržija,⁵³ i drugi autori kao što su Sena Sekulić-Gvozdanović⁵⁴ te Vladimir P. Goss,⁵⁵ koji su analizirali njezine stilske i tipološke odrednice, stavljajući crkvu u Novim Mikanovcima u širi kontekst europske sakralne romaničke arhitekture „utvrđenih crkava”, ukazujući pritom na moguće utjecaje na izgradnju crkve koji su dolazili sa sjevera Europe. U svom posljednjem radu koji se odnosi na prisutnost viteških redova templara i ivanovaca na prostoru Hrvatske, o crkvi je pisala i Lelja Dobronić⁵⁶ (Sl. 3 i 4).

Prije analize arhitektonskog sklopa crkve potrebno je istaknuti da su rezultati konzervatorskih istraživanja južnog i sjevernog zida broda crkve, uključujući i rezultate geomehaničkih istraživanja tla i temeljnih stopa zidova, otklonili ranije pretpostavke arheologa nakon arheoloških istraživanja da je arhitektonski korpus crkve izgrađen na zidovima starije crkve.⁵⁷ Sondiranjem

⁵¹ Szabo, „Spomenici prošlosti u Srijemu”, 341-343; Gjuro Szabo, *Umjetnost u našim ladanjskim crkvama*, 2. izdanje (Zagreb, 1930), 60.

⁵² Vanja Radauš, *Srednjovjekovni spomenici Slavonije* (Zagreb, 1973).

⁵³ Diana Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji* (Zagreb, 1986), 122, 123.

⁵⁴ Sena Sekulić-Gvozdanović, *Crkve - tvrđave u Hrvatskoj* (Zagreb, 1994), 100, 101, 105-107.

⁵⁵ Vladimir P. Goss, „Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima - romanika između Save i Drave i europska kultura”, *Peristil* 46 (2003), 5-12.

⁵⁶ Lelja Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb, 2006), 234-236.

⁵⁷ Ivana Iskra-Janošić, „Izvještaj arheoloških iskopavanja u crkvi sv. Bartola u Novim Mikanovcima” (Vinkovci, 1998), MKRH - AKOV, Odjel arhive i dokumentacije: Dosje kulturnog dobra br. 67; Maja Krznarić Škrivanko, „Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci za 1997. i 1998. godinu”, *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci* 16 (1999), 333-335.

perimetralnih zidova broda crkve, pregledom građevne strukture temeljnih stopa zidova, nije otkrivena nikakva pregradnja, odnosno otkriće zida neke starije crkve, već vanjsko stepenasto proširenje temeljne stope postojećih zidova, kakvo često susrećemo u temeljima srednjovjekovnih crkava. Jedan od najvažnijih nalaza sondiranja pročelja crkve je otkriće graditeljskih spojnih reški na južnom i sjevernom zidu broda crkve (sonda S13 i S19), s kojim je utvrđena zapadna dogradnja starije manje crkve i njezina kasnija istočna dogradnja, kada je crkvi prigradeno gotičko poligionalno svetište (sonda S16 i S20).⁵⁸ Spojne graditeljske reške u zidu ukazuju nam da je izvorno manja romanička crkva produžena prema zapadu. U sklopu istog zahvata, ispred zapadnog zida broda crkve podignut je skošeni toranj kružnog tlocta.

U analizi arhitektonskog sklopa crkve sv. Bartola pronalazimo neka zajednička obilježja s drugim srednjovjekovnim crkvama na prostoru Slavonije i zapadnog Srijema, koja se ogledaju u načinu i metodama projektiranja i građenja sakralnih objekata srednjovjekovnih arhitekata i graditelja⁵⁹ (Sl. 5).

Analiza tlocrta zapadnog dijela crkve ukazuje nam na pretpostavku da je tlocrt starije manje crkve i njezine zapadne dogradnje određen geometrijskom shemom kvadrangulacije.

Sukladno tlocrtnim oblicima ladanjskih jednobrodnih romaničkih crkava koje su građene tijekom 13. stoljeća, starija manja crkva vjerojatno je bila komponirana s dva kvadrata u omjeru M 1:2, što predstavlja odnos unutrašnje širine broda prema dvostrukoj unutrašnjoj duljini crkve. Na istočnoj strani

⁵⁸ Duško Pešut et al., *Romaničko-gotička crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima. Elaborat istražnih konzervatorskih radova* (Osijek: Oslik, 2007), 56, MKRH - AKOV, Odjel dokumentacije i arhive.

⁵⁹ Projektiranje srednjovjekovne sakralne i fortifikacijske arhitekture karakteristično je po upotrebi srednjovjekovnih geometrijskih shema kvadrangulacije ili trijangulacije. Ovi pojmovi izvedeni su iz geometrijskih likova kvadrata i trokuta. Za ove geometrijske sheme, koje su osnova srednjovjekovne arhitektonske kompozicije, karakteristično je da se nije koristio samo jedan lik kvadrata ili trokuta, već dva i više njih, koji su koncentrično postavljeni jedan preko drugoga. Srednjovjekovni majstori i graditelji koristili su ove geometrijske likove kao pomoćno sredstvo pri crtanju na papiru ili na gradilištu, i to za određivanja tlocrta, volumena, u oblikovanju arhitektonskih elemenata, sve do najsitnijih detalja. Općenito, načinom srednjovjekovnog projektiranja i građenja bavili su se pojedini suvremeni povjesničari srednjovjekovne arhitekture u svojim analizama gotičkih nacrti, knjiga i srednjovjekovnih arhitekata i graditelja. Ovdje ćemo nabrojati samo neke, kao što su: Hans R. Hahnloser, *Villard de Honnecourt* (Wien, 1935); Maria Velte, *Die Anwendung der Quadratur und Triangulatur bei der Grund- und Aufrissgestaltung der gotischen Kirshen* (Basel, 1951) i Paul Booz, *Der Baumeister der Gotik* (München, 1956). Srednjovjekovnu sakralnu i fortifikacijsku arhitekturu kontinentalne Hrvatske, na način srednjovjekovnog arhitektonskog komponiranja, analizirao je u mnogobrojnim svojim znanstvenim radovima dr. sc. Zorislav Horvat, dipl. ing. arh: Zorislav Horvat, *Strukture gotičke arhitekture* (Zagreb, 1989); Zorislav Horvat, *Katalog gotičkih profilacija* (Zagreb, 1992); Zorislav Horvat, *Burgologija - srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* (Zagreb, 2014) i dr.

manja crkva vjerojatno je bila zaključena kraćim polukružnim svetištem. Duljina stranice kvadrata iznosila je 540 cm. Shemom kvadrangulacije vanjske mjere crkve vjerojatno su iznosile 12,53 x 6,97 m, a unutrašnje 10,80 x 5,40 m (Sl. 6).

Konzervatorska istraživanja crkve sv. Bartola otkrila su nam neka obilježja građevne strukture, odnosno materijala kojima je crkva zidana, u svim njezinim graditeljskim fazama. Zidovi broda najstarije crkve zidani su opekama romaničkog formata (5-6/14-15/27,5-28,5 cm), s najviše zastupljenim formatom 5/14/28 cm, te djelomično rimskim cjelovitim opekama (5-6/28-30/42-45 cm). Ponegdje su se rimske opeke koristile kao prelomljene na tri dijela nalik formatu dužnjaka i vežnjaka. Veličina ovih opeka ukazuje da se u određivanju formata opeke koristio romanički omjer M 1:2, što predstavlja odnos dužih stranica opeke.

Omjer M 1:2 korišten je i u oblikovanju opeka na obližnjoj romaničkoj crkvi sv. Ilije u Vinkovcima. Crkva je zidana romaničkim opekama formata 8/16/32 cm. Pored ovog omjera, u određivanju formata romaničkih opeka koristio se i omjer dužih stranica 2:3, dakle ponovljen je isti princip kao i kod rimskih opeka.⁶⁰ Primjerice, crkva BDM u Bapskoj iz 13. stoljeća zidana je opekama formata 5/19/29-30 cm i 6,5-7/17/32 cm.

Debljina južnog zida broda crkve je 81-84 cm, što znači da je debljina zida bila određena s tri duljine opeke. Ako gledamo u srednjovjekovnim mjerama, to bi značilo 2½ kraljevske pariške stope. Sjeverni zid je nešto tanji, osobito prema sjevernoj sakristiji, a debljine je 78 cm, što je karakteristična debljina zidova romaničkih crkava zidanih prije ili oko sredine 13. stoljeća. Primjerice, crkva sv. Martina u Lovčiću ima zid debljine 76 cm, dok crkva BDM u Bapskoj ima zid broda crkve debljine 78 cm, a na poziciji polukružnog svetišta 65 cm.⁶¹

Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima imala je dosta visoke perimetralne zidove, što je uočljivo po pozicijama prozorskih otvora na južnom pročelju crkve. Izvorna visina crkve nije se sačuvala, s obzirom na kasnije obnove u razdoblju gotike i baroka. Današnja visina zidova je visine krovne strehe (+ 7,61 m) od nulte točke mjerenja. Vanjskim geomehaničkim sondama, osim provjere dubine temeljenja perimetralnih zidova crkve, utvrđena je razina vanjskog terena, koja je bila niža za cca. 80 cm. Podnožje perimetralnih zidova imalo je zadebljanje zida (sokl) na visini od 90 cm od razine tla na sjevernom i na visini od 113 cm na južnom zidu broda crkve. Osim jednostav-

⁶⁰ Zorislav Horvat, „Opeka u arhitekturi srednjeg vijeka kontinentalne Hrvatske“, *Arhitektura* 26 (1972), br. 113/114: 11-16.

⁶¹ Ratko Ivanušec i Željka Perković, „Crkva sv. Martina u Lovčiću“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 35 (2011), 81.

nog istaka sokla u širini pola opeke, kompozicija pročelja crkve bila je jednostavna, bez vertikalnog ili horizontalnog raščlanjenja pročelja. Prije zapadne dogradnje, crkva je bila osvijetljena na južnom zidu samo s dva uska prozora polukružnih nadvoja, koji su pozicionirani izrazito visoko na zidu. Njihovi parapeti su na koti (+ 4,56 m) i (+ 4,44 m) od nulte točke mjerenja. Veličina i prozorske niše i svijetlog otvora prozora nije promijenjena tijekom kasnijih obnova crkve. Gledajući izvana, veličina prozorske niše zapadnog prozora, u odnosu na južni portal, iznosi 168/67 cm, a širina svijetlog otvora 115/17 cm. Prozorska niša istočnog prozora neznatno je kraće visine 163/60 cm, kao i svijetli otvor koji je veličine 111/17 cm. Geometrija prozorske niše određena je s dva kvadrata i kružnicom. Prikloni dubokih skošenih špaleta prozora nisu isti, gledajući s vanjske i unutrašnje strane. S vanjske strane priklon špaleta duboke prozorske niše određen je Pitagorinim trokutom stranica omjera 3:4:5., a u unutrašnjosti omjerom M 1:1,41. Omjer svijetle širine prema projekciji špaleta prozora je 2:3:2 s vanjske strane, a s unutrašnje strane omjer je 1:1:1. Ono što je karakteristično za ta dva prozora je oblikovanje njihovih svijetlih otvora, kod kojih su lučni završetci izvedeni od jedne profilirane lučno zaobljene opeke, pečene u kalupu. Crkva je imala dva ulazna otvora. Portali se nisu sačuvali, s obzirom na kasnije pregradnje i obnove crkve. Zapadni portal uklonjen je zajedno sa zapadnim zidom, prilikom zapadne pregradnje crkve. Na poziciji južnog portala ugrađen je u baroknoj obnovi kameni barokno oblikovani dovratnik. Jedan od bitnijih nalaza arheoloških istraživanja je otkriće niveleta podnica crkve iz razdoblja 13. st. (- 92 cm) i razdoblja 15. i 16. st. (- 75 cm) od nulte točke mjerenja. Ipak, najznačajnije otkriće arheoloških iskapanja je pronalazak kvadratične baze od opeka veličine 80 x 78 cm, koja je pronađena istočno od postojeće baze kora crkve.⁶² Zanimljivo je da je ova baza pronađena u osi postojeće baze stupa današnjeg kora, što ukazuje da je vjerojatno riječ o zidanoj bazi stupa prvotne empore romaničke crkve, prije njezine zapadne dogradnje. Jednobrodna crkva s polukružnim svetištem izmijenila je svoj tlocrtni oblik i volumen, pretpostavljamo, već u drugoj polovini 13. stoljeća, vjerojatno nakon provala Tatara 1242. godine. U sklopu tog zahvata brod manje crkve produžen je prema zapadu za 270 cm, a ispred zapadnog zida podignut je arhitektonski korpus kružnog skošenog tornja veličine 330 x 409 cm.

Debljina zida kružnog tornja je 81 cm, kao i dograđenog dijela broda romaničke crkve. Toranj je zidan opekama romaničkog formata, u donjem dijelu opekama veličine 7/16/33 cm, a u gornjem dijelu opekama manjih dimenzija 5/11-12/19-20 cm, 5/12/25 cm, 5,5/12/26,5 cm, 6,5/13/26,5 cm te rimskim cjelovitim opekama, koje su zbog svoje duljine osobito zastupljene na uglovima broda crkve. Tlocrt tornja komponiran je kvadrangulacijom dva manja

⁶² Iskra-Janošić, „Izvještaj arheoloških iskopavanja”.

kvadrata, od kojih je jedan zarotiran, veličine stranica 420 cm. U konstrukciji tlocrta koristio se omjer 1:3:1, što predstavlja odnos debljine zida prema unutrašnjem promjeru kružnog tornja. U srednjovjekovnoj fortifikacijskoj arhitekturi 13. i 14. stoljeća u određivanju tlocrta fortifikacijskih sklopova, prvenstveno branič kula, često susrećemo pored ovog odnosa i odnose 1:1:1, 1:2:1 i 1:4:1⁶³ (Sl. 7).

Ono što je karakteristično za zapadnu dogradnju broda crkve, osim kružnog tlocrta tornja, jest i nagib njegovog arhitektonskog volumena prema zapadu, što se najbolje očituje u sjevernoj i južnoj vizuri na arhitektonski sklop crkve. Otklon u odnosu na vertikalnu središnju os na dijelu krovne atike iznosi 100 cm, a na dijelu tornja 117 cm.

Srednjovjekovni korpus tornja sačuvao se do visine (+ 14,97 m), iznad koje skošeni volumen cilindričnog tornja prelazi u oktogonalnu okomitu etažu. Na toj visini toranj je u srednjem vijeku imao kameni profilirani vijenac, čija je profilacija otklesana u baroknoj obnovi pročelja crkve.⁶⁴ Kružni toranj u pogledu elavacije odijeljen je na pet etaža: prizemlje, tri kata i na završnu oktogonalnu etažu u kojoj su danas smještene zvona.

Barokna oktogonalna etaža za zvona rastvorena je s tri prozorska otvora. Preostali srednjovjekovni korpus tornja rastvoren je uskim otvorima, čiji se svijetli otvori sužavaju u svom gornjem dijelu i polukružnim prozorima. U unutrašnjosti toranj ima tri uska ulazna otvora, prvi u prizemlju, s kojim se pristupa u toranj, drugi na prvom katu, s kojim se nekada i danas pristupa na emporu, i treći uski ulazni otvor s kojim se ulazilo u krovšte broda crkve. Ulazni otvori drugog i trećeg kata tornja zaključeni su šiljatim nadvojama, sačuvana im je izvorna veličina svijetlog otvora, u odnosu na ulazni otvor u prizemlju, čiji je svijetli otvor proširen u kasnijim obnovama crkve.

Nakon zapadne dogradnje romanička crkva imala je na južnom pročelju tri prozora. Treći prozor na zapadnoj strani južnog zida veličine je 159/60 cm. Veličina svijetlog otvora je 117/17 cm. Prozorska niša dubokih skošenih stranica zaključena je polukružnim nadvojem. U odnosu na preostala dva prozora, svijetli otvor ovog prozora uži je za 2 cm i nema naglašenu bočnu profilaciju za ostakljenje. Kao i kod uskih prozora polukružnih nadvoja na korpusu tornja, gornji dio svijetlog otvora završava ravno, a ne polukružno, što je slučaj kod preostalih dvaju prozora na južnom zidu broda crkve.

⁶³ Zorislav Horvat, „Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća”, *Prostor* 15 (2007), br.1 (33): 35.

⁶⁴ Vijenac je zasigurno imao okapni profil, s obzirom na skošeni volumen tornja. Iznad ovog kamenog vijenca u razdoblju srednjeg vijeka vjerojatno se nalazila završna okomita obrambena etaža, koja je uklonjena u baroknoj obnovi crkve.

Sondiranjem prizemne zone zida, dograđenog dijela broda crkve, kao i donjeg dijela temeljne stope korpusa tornja (vanjske geomehantičke sonde C i D), pronađeni su amorfní kameni blokovi sokla veličine 83/45 cm, 79/45 cm i 92/45 cm. Sokl dograđenog dijela broda crkve bio je izveden od kamena pješčenjaka. Kameni blokovi sokla zaprimili su izrazita oštećenja višestoljetnim djelovanjem kapilarne vlage, tako da im profilacija danas nije prepoznatljiva. Sokl je zaprimio oštećenja i u baroknoj obnovi crkve, kada mu je profilacija dijelom otklesana, a volumen s prednje strane obzidan opekama baroknog formata. Zapadna dogradnja broda romaničke crkve s volumenom kružnog skošenog tornja izdvaja se po tome što se sačuvala krovna atika iz druge polovine 13. stoljeća. Prikloni bočnih stranica krovne atike ukazuju da je romanička crkva izvorno imala visoko strmo krovište koje je bilo određeno omjerom 3:4:5, odnosno Pitagorinim trokutom. Na začelnoj strani arhitektonskog korpusa tornja krovna atika završava na korpusu tornja na visinskoj koti (+ 13,31 m). U srednjem vijeku tjeme krovišta bilo je nešto više i nalazilo se na visinskoj koti (+ 14,46 m) ispod kamenog razdjelnog vijenca arhitektonskog korpusa tornja.

Tlocrt jednobrodne crkve s polukružnim svetištem i rizalito istaknutim kružnim tornjem izmijenjen je u razdoblju gotike kada je crkvi na istočnoj strani prigrađeno poligonalno svetište s dvodjelnim kontraforima i sjeverna sakristija. Na istočnoj strani sjevernog i južnog zida broda crkve, kao i u temeljima, pronađene su spojne graditeljske reške dogradnje gotičkog poligonalnog svetišta (sonde S 16 i S 20, GSM A i GSM D).

Nakon dogradnje gotičkog poligonalnog svetišta, crkva iz 13. stoljeća zaprimila je izduljeni tlocrtni oblik duljine 23,42 m, odnosno 12° hvata pariške kraljevske stope. Unutrašnje dimenzije svetišta iznosile su 5,40 x 8,10 m, što ukazuje da je tlocrt svetišta određen u omjeru 2:3 (odnos unutrašnje širine prema duljini svetišta). Debljina zida svetišta je 80 cm, a dvodjelnih kontrafora 71-72 cm. Svetište je zidano romaničkim opekama 5/14/28 cm, koje su dobivene rušenjem romaničkog svetišta, zatim opekama formata 6-8/12-15/25-27 cm i cjelovitim rimskim opekama, koje su posebno zastupljene u zidanju kontrafora (Sl. 8).

Gotičko poligonalno svetište izvorno je bilo osvjetljeno s četiri gotičke bifore šiljatih nadvoja. Tri prozora nalaze se u zaključku svetišta, dok je četvrti gotički prozor zazidan prilikom izgradnje barokne kapele. Nakon dogradnje gotičkog poligonalnog svetišta crkva je ukupno imala sedam prozora, tri uska polukružna prozora, dubokih skošenih stranica iz 13. stoljeća, koji su osvjetljavali unutrašnjost broda crkve, i četiri gotička prozora šiljatih nadvoja, koji su osvjetljavali unutrašnjost svetišta. Prozori su imali jednostavnu profilaciju za ostakljenje oblikovanu s dvije konkave i utorom za ostakljenje s vanjske strane prozora. Ono što je jedinstveno za oblikovanje ovih prozora jest odva-

janje prozorske profilacije trokutastim utorima, što je karakteristično za prozore s početka 15. stoljeća (Sl. 9).

Trokutaste otore kojima je odvojena profilacija za ostakljenje posjeduju prozor gradske kapele utvrde u Brinju, ulomak prozora s crkve sv. Mihovila u Mihovljanu pokraj Čakovca s početka 15. stoljeća i prozor svetišta crkve sv. Margarete u Zrinu, koja je građena oko 1504. godine, prilikom čega su korišteni ulomci prozora s neke starije crkve s kraja 14. i početka 15. stoljeća. Isto oblikovanje prozorske profilacije imaju prozori svetišta župne crkve sv. Magdalene u Štrigovi, koja je građena vjerojatno u prvoj polovici 15. stoljeća, te jedan ulomak kružišta prozora crkve sv. Nikole u Pleternici, kao i jedan spolij ugrađen u zid crkve sv. Duha u Hrastovici.⁶⁵ Istražnim konzervatorskim radovima na dijelu unutrašnjih špaleta šiljatih nadvoja utvrđeno je da su prozori imali gotička kružišta oblikovana motivom trolista. Kružište prozora nalijegalo je na vertikalni šprljak. Veličina prozorske niše je 406/130 cm (visina x širina), a svijetlog otvora 350/80 cm. Odnos svijetle širine prozora prema projekciji špaleta ostvaren je trijadom 1:3:1.

Veličina profilacije za ostakljenje, u odnosu prema projekciji špaleta, određena je trijadom 3:2:3, a sama profilacija za staklo komponirana je u omjeru 1:3 (širina : duljina).

U podnožju poligonalnog svetišta zid je bio raščlanjen gotičkim soklom od kamena pješčenjaka. Profilacija sokla sastojala se od dviju skošenih traka i jedne konkave. Ovakve profilacije soklova susrećemo oko 1400. godine ili početkom 15. stoljeća na nekim pavlinskim crkvama. Identičnu profilaciju ima sokl nekadašnje pavlinske crkve sv. Ane „de Dobra Kwcha” kraj Velikih Bastaja i sokl bivše pavlinske crkve sv. Marije u Remetama. U oblikovanju profilacije sokla korišten je omjer 2:3.⁶⁶ Kameni blokovi sokla, kao i njegova profilacija, oštećeni su u sklopu barokne obnove pročelja, kada je sokl obzidan opekama baroknog formata (Sl. 10 i 11).

Poligonalno svetište uokviruju dvodijelni kontrafori. Izvorno je crkva imala šest kontrafora. Na dva južna kontrafora u baroknoj obnovi dograđena je barokna kapela (sonda S 16 i S 30). Kontrafori su bili horizontalno odvojeni vijencima okapnica, čija je profilacija uništena kasnijim obnovama pročelja.

Sa sjeverne strane poligonalnog svetišta nalazi se sakristija koja je podignuta, prema nalazima istražnih konzervatorskih radova, istovremeno kada i svetište. Sakristija je presvođena križnim svodom i osvijetljena je sa sjeverne strane uskim prozorom dubokih skošenih špaleta. Prozorska niša zaključena je segmentnim nadvojem. Veličina svijetlog otvora je 114/12 cm.

⁶⁵ Horvat, *Strukture*, 112-114.

⁶⁶ Horvat, *Katalog*, 92-94.

U unutrašnjosti crkve potrebno je izdvojiti nekoliko arhitektonskih elemenata koji svojim oblikovanjem ukazuju da se radilo o graditeljski izrazito kvalitetnoj gotičkoj dogradnji starije crkve iz 13. stoljeća. Prema poziciji kamenih blokova na zidu svetišta, koji su otkriveni u obnovi unutrašnjosti crkve u prvoj polovici 80-ih godina prošlog stoljeća, pretpostavljamo da je poligonalno svetište crkve bilo presvođeno gotičkim svodom s jednim križno-rebrastim jarmom i radijalnim rebrima u zaključku. Rebra gotičkog svoda oslanjala su se na konzole. Prilikom arheoloških i konzervatorskih istraživanja nisu pronađeni ulomci gotičkih svodnih rebara, kao ni konzole, pa možemo samo pretpostaviti tip svodnih rebara. Analiza tlocrta crkve i oblikovanje profilacija arhitektonskih elemenata (dovratnik sakristije, sokl) ukazuju na neke sličnosti s drugim gotičkim crkvama koje su građene između 1400. i 1420. godine. Za komparaciju, kao mogući tip profilacije svodnog rebra mikanovačke crkve, ovdje ćemo navesti svodno rebro iz bivše pavlinske crkve Velikih Bastaja, kao i jedan ulomak svodnog rebra koji je pronađen u arheološkim iskapanjima srednjovjekovne crkve sv. Petra u Đakovu. Svodno rebro bivše pavlinske crkve u Velikim Bastajima, kao i ulomak svodnog rebra iz Đakova, profilirano je s konkavom između dvije trake. Ovaj tip svodnog rebra često je u uporabi početkom 15. stoljeća (ulomak iz nestalog franjevačkog samostana u Kostajnici, svod svetišta župne crkve sv. Marije u Novigradu na Dobri, ulomak svoda I. kata ulazne kule u Brinju, svodna rebra u svetištima župnih crkva u Radoboju, Plemenščini i dr.).⁶⁷

Svodno rebro svetišta crkve moglo je biti profilirano i s kruškolikom profilacijom, kao što je to na primjeru svodnih rebara u svetištu i brodu gradske kapele u Brinju. Kruškolika profilacija, kao dopunjeni torus, svojim oblikovanjem dekorativni je plastični element zidne plohe koji se vertikalno penje po zidu, a iz pete svoda prelazi u svodno rebro. Veličina svodnih rebara mogla je također biti određena omjerom 2:3, kao i sama profilacija.

Na sjevernom zidu svetišta nalazi se ulaz s profiliranim dovratnikom ravnog nadvoja. Oblikovanje dovratnika i njegove profilacije identično je portalima i dovratnicima sakralnih objekata koji su građeni oko 1400. godine. Širina svijetlog otvora je 75 cm, a visina 187 cm, svijetli otvor dovratnika određen je u omjeru 2:5, što je karakteristično za početak 15. stoljeća. Profilacija dovratnika širine je 15 cm, odnosno 1/5 širine svijetlog otvora. Profilacija dovratnika započinje dosta visoko, s prikonom kosine stranice pravokutnog trokuta određene omjerom 1:1,41. U odnosu na plohu zida, započinje skošenjem na koje se nastavlja duboka konkava koja prelazi kontinuirano u manji torus koji je prekinut trokutastom profilacijom. Profilacija završava plitkom konkavom (Sl. 12).

⁶⁷ Horvat, *Katalog*, 77, 78.

Sličnu profilaciju imao je dovratnik gotičke crkve sv. Petra u Đakovu, koji je otkriven tijekom preliminarnog arheološkog iskapanja 1992. godine.⁶⁸ Ovdje ćemo navesti još i profilaciju zapadnog portala crkve sv. Groba Jeruzalemskog u Planini kod Zagreba, čija je profilacija također identična profilaciji crkve sv. Bartola u Novim Mikanovcima.⁶⁹

Na južnom zidu poligonalnog svetišta smještena je gotička sedilija, klupa za sjedenje. Sedilija je otkrivena u sklopu građevinskih radova obnove unutrašnjosti crkve u prvoj polovici 80-ih godina prošlog stoljeća. Današnje stanje sedilije rezultat je izrazitih oštećenja njezine arhitektonske kompozicije, vjerojatno već u razdoblju nazočnosti Osmanlija, te posebno prilikom barokne obnove unutrašnjosti crkve. Od cjelovite arhitektonske kompozicije sačuvali su se samo dijelovi šiljatolučnih nadvoja istočne i zapadne bočne niše, dok su drugi dijelovi kompozicije, konzole, fijale i timpanoni, u cijelosti otklesani i danas se ocrtavaju u negativu na kamenim blokovima u gornjoj zoni sedilije. U pogledu oblikovanja radi se o tipu arhitektonske trodijelne sedilije, nalik trifori, čiji je kameni okvir bio dekorativno ukrašen gotičkim arhitektonskim elementima. Bogato ukrašena gornja zona sedilije izvorno je bila artikulirana s tri šiljata luka s ukrasnim timpanonima, iznad kojih su bili ukrasni gotički detalji, odnosno gornji dijelovi fijala. Šiljatolučni nadvoji bili su odvojeni dekorativnim elementima gotičke arhitekture, fijalama, koje su se oslanjale na geometrijski oblikovane konzole, što se iščitava prema vanjskoj konturi otklesanog detalja na kamenim blokovima na zidu niše. Istražnim radovima i analizom unutrašnjih špaleta šiljatolučnih nadvoja, utvrđeno je da su nadvoji bili ukrašeni motivom trolista, nalik oblikovanju kružišta prozora na mnogobrojnim gotičkim crkvama. Profilacija na okviru je izrazito plošna i sastoji se od kasnogotičke „S” profilacije koja je prekinuta plitkim i dubljim trokutastim profilom. Iza tog profila slijedi plitka konkava. Trokutasti detalj profilacije korišten je u komponiranju profilacije špalete prozora i dovratnika sakristije. Kamena klupa za sjedenje nije se sačuvala. Njezina duljina je 206 cm. Izvor na visina podnožja sedilije je 73 cm do nivelete poda, a dubina u zidu 31 cm. Vanjske mjere arhitektonske kompozicije dekorativnog okvira sedilije iznosile su 250 x 352 cm (širina x visina), što ukazuje da se koristio omjer 1:1,41. U bruto visinu uračunata je visina podnožja. Istražnim radovima pronađena su dva žbukana vapnena sloja. U prvo vrijeme nakon izgradnje poligonalnog svetišta, ali i kasnije tijekom 15. stoljeća, sedilija nije bila oslikana, već samo obijeljena vapnenim slojevima (Sl. 13).

⁶⁸ Zvonko Bojčić, „Izveštaj o izvršenim arheološkim istraživanjima u Biskupskom dvoru u Đakovu” (Osijek, 1992), 4, MKRH – AKOOS, Odjel arhive i dokumentacije: Dosje kulturnog dobra br. 29.

⁶⁹ Horvat, *Katalog*, 132.

U Slavoniji nešto jednostavnije oblikovane trodijelne sedilije u svetištu posjeduju crkve sv. Dimitrija u Bodskom Drenovcu i crkva sv. Augustina u Velikoj, podignute oko 1300. godine. Izrazito vrijedan kamenoklesarski rad gotičke kamenoklesarske radionice s dekorativnom kompozicijom i bogato ukrašenim baldahinom nalazimo u Sloveniji, na gotičkoj reprezentativnoj sediliji crkve u Ptujskoj Gori.⁷⁰ Gotičke sedilije važan su element crkvenog inventara i kao takve predstavljaju vrijedne dekorativno ukrašene gotičke cjeline svetišta. Kasnogotičke sedilije u sjeverozapadnom dijelu kontinentalne Hrvatske posjeduju crkva sv. Križa u Križevcima,⁷¹ pavlinska crkva u Remetama i crkva sv. Brcka na Kalniku. Trodijelnu kasnogotičku sediliju imala je i bivša pavlinska crkva sv. Marije u Lepoglavi, no ona je po oblikovanju nadvoja „slomljenog luka” ili „magarećih leđa” bliža sediliji crkve u Ptujskoj Gori.⁷²

Konzervatorska istraživanja žbukanih i bojanih slojeva, prvenstveno na začeljnom zidu zidne niše sedilije i na dovratniku sakristije, ukazuju na kasniju obnovu unutrašnjosti crkve. Tragovi te obnove ostali su danas vidljivi samo fragmentarno u kompoziciji zidnog oslika u sediliji. Na začeljnom zidu gotičke sedilije očuvali su se ostaci ikonografske slikane kompozicije renesansnih karakteristika. Ikonografska slikana kompozicija sastojala se od prikaza triju likova svetaca: sv. Nikole, Mojsija i sv. Ivana Krstitelja. Likovi svetaca slikani su u stojećem stavu, unutar šiljatih gotičkih nadvoja s trolistima. U središnjoj osi gotičke sedilije slikan je lik sveca sv. Nikole, lijevo od njega nalazi se lik starozavjetnog sveca Mojsija, a desno lik sv. Ivana Krstitelja (Sl. 14).

Crkva je, pretpostavljamo, stradala ili za vrijeme Osmanlija ili je bila toliko derutna da je vjerojatno došlo do prokišnjavanja krovišta i do cjelovitog ili djelomičnog urušavanja gotičkog svoda svetišta. Istražnim radovima utvrđeno je da je za vrijeme Osmanlija djelomično uništen i renesansni zidni oslik gotičke sedilije (namjerno oštećivanje očiju i ekstremiteta svetaca). Srednjovjekovna crkva obnavlja se 1730.-1731. godine. U sklopu te barokne obnove crkva je umjesto volumena visokog srednjovjekovnog krovišta dobila novo niže krovište, koje je prekrivalo brod i svetište u jednoj visini. Visinska kota sljemena krovišta romaničke lađe i gotičkog svetišta snižena je tada na visinu 11,85 m od nulte točke mjerenja, što je i visina današnjeg krovišta. U sklopu radova obnove krovišta prethodno je izveden novi zidani istak baroknog potkrovnog vijenca. Novo krovište i potkrovni vijenac izvedeni su i na sjevernoj gotičkoj sakristiji. Skošeni toranj kružnog tlocrta dobiva gornju oktogonalnu etažu za zvona i novo krovište. Umjesto ranije urušenog gotičkog svoda svetište se prekriva tabulatom. Na južnoj strani poligonalnog svetišta podignuta je

⁷⁰ France Stelè, *Ptujška gora* (Ljubljana, 1966), 42-44, 54-57.

⁷¹ Katarina Horvat-Levaj, „Crkva sv. Križa u Križevcima“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12-13 (1988/1989), 148.

⁷² Zdenko Balog, „Značajan nalaz gotičke plastike u lepoglavskoj crkvi“, *Kaj* 5-6 (1991), 96-98.

tada kapela, čime je zazidan jedan gotički prozor. Očito zbog potreba boljeg osvjetljavanja unutrašnjosti crkve, s gornje zone gotičkih prozora uklanjanju se gotička kružišta i vertikalni šprljak. U baroknoj obnovi pročelja zadržani su izvorna veličina i oblik triju uskih romaničkih prozora na južnom pročelju crkve, kao i oblik i veličina gotičkih prozora na poligonalnom svetištu crkve. Kao glavni akcent barokne obnove crkve, na poziciji srednjovjekovnog južnog portala ugrađuje se novi kameni dovratnik oblikovan u gornjoj zoni baroknim uškama. Iznad njega postavljen je ovalni barokno oblikovani kameni grb đakovačkog biskupa Bakića s natpisom o baroknoj obnovi crkve⁷³ (Sl. 15).

U sklopu opremanja unutrašnjosti crkve baroknim inventarom, zazidana je gotička sedilija, prilikom čega je uništena njezina arhitektonska plastika te djelomično i njezin renesansni zidni oslik.

Zaključna razmatranja

Konzervatorska istraživanja, koja su provedena u sklopu zaštitnih radova obnove crkve u razdoblju od 2006. do 2020. godine, doprinijela su nekim novim spoznajama o graditeljskoj slojevitosti crkve, koju možemo podijeliti na pet graditeljskih faza ili etapa građenja. Ovdje treba napomenuti da su neka nova saznanja dobivena i tijekom vršenja konzervatorskog nadzora u sklopu građevinskih i restauratorskih radova višegodišnje obnove crkve (Sl. 16).

Graditeljske faze:

- crvena boja - izgradnja manje jednobrodne crkve s polukružnim svetištem, oko sredine 13. st.
- plava boja - zapadna dogradnja broda crkve i izgradnja kružnog tornja, druga polovina ili krajem 13. st.
- žuta boja - gotička dogradnja poligonalnog svođenog svetišta i sakristije, prva polovina ili sredina 15. st.
- smeđa boja - obnova crkve 1506. godine (oslikavanje unutrašnjosti svetišta renesansnim zidnim oslikom)
- zelena boja - barokna obnova crkve, 1730.-1731. god.

Crkva sv. Bartola koja se nalazila na posjedu Horvati u srednjovjekovnoj Vukovskoj županiji mogla je biti građena vjerojatno oko sredine 13. stoljeća, kada se posjed nalazi u rukama viteškog reda ivanovaca ili hospitalaca sv. Iva-

⁷³ ... *Aedem hanc divo Bartholomeo sacram Petrus Bachich de Lach episcopus bosnenis ferventissimi zeli pro domo et salute proxim, in perenne divini cultus munimen restauravit anno, quo Benedictus. XIII Pont. Ma. necessitate fatorum. adactus obiit atque in pace perpetua requievit...* Preuzeto iz: Pešut et al., „Romaničko-gotička crkva sv. Bartola“, 68.

na Jeruzalemskog. Rezultati posljednjih konzervatorskih istraživanja i analiza stilskih, tipoloških i strukturnih odrednica na način srednjovjekovnog arhitektonskog komponiranja upućuju na zaključak da je izvorno manja jednobrodna crkva bila zaključena polukružnim svetištem, identično tlocrtima drugih crkava viteških redova na prostoru Slavonije (templarska crkva sv. Martina u Martinu kod Našica te današnja crkva Gospojine u Koprivni kod Osijeka, koja je izvorno bila ivanovačka i nalazila se na nekadašnjem njihovom posjedu Dopsin.⁷⁴ Ono što je zajedničko za ove dvije crkve viteških redova, osim što su zaključene polukružnim apsidama, jest visoka elevacija zidova, visoko pozicionirani prozori u zidovima, kao i debljina zidova. Debljina zida mikanovačke crkve nešto je manja, što je razumljivo jer se u pogledu vanjskih mjera tlocrta radi o nešto manjoj crkvi. Znakovita je njezina unutrašnja širina od 5,40 m, od koje manju unutrašnju širinu ima jedino pravokutna kapela templarske i ivanovačke utvrde Vrana, koja je iznosila samo 4,35 m.⁷⁵

Debljina zidova:

- crkva sv. Bartola, Novi Mikanovci, debljina zida 78-84 cm
- crkva Gospojine, Koprivna kod Osijeka, debljina zida svetišta 80 cm, debljina južnog zida 90-110 cm, debljina sjevernog zida 100 cm (Sl. 17)
- templarska crkva sv. Martina, Martin kod Našica, debljina zida svetišta, južnog i sjevernog zida 90 cm, debljina zapadnog zida 100 cm (Sl. 18)

Ponegdje, kao što je slučaj na primjeru templarske ranogotičke crkve u Gori, viteški redovi u potpunosti negiraju stariji tlocrtni oblik romaničke crkve i na njezinim temeljima grade novu crkvu pravokutnog tlocrtnog oblika. Templarska ranogotička crkva u Gori sagrađena je u drugoj četvrtini 13. stoljeća, a barokizirana je u 18. i 19. stoljeću. Ranogotička barokizirana crkva stradala je u Domovinskom ratu i obnovljena je u obliku kakav je imala sredinom 13. stoljeća.⁷⁶ Primjere templarskih komanderijerskih kapela pravokutnog tlocrtnog oblika nalazimo na području Francuske (Coulommiers, Avalueur, Saint Martin des Champs, Cressac, Fouilleloux, Marchesoif).⁷⁷ Kod nas je pravokutni tlocrtni oblik omanja kapela utvrde Vrana, koja je bila presvođena bačvastim svodom, također s malom distinkcijom svetišnog dijela prostora od broda kapele. Gledajući u cjelini, tlocrti sakralnih građevina viteških redova većinom

⁷⁴ Dobronić, *Templari i ivanovci*, 102, 103, 236.

⁷⁵ Analiza pravokutne kapele utvrde Vrana bit će prezentirana u zasebnom radu autora ovog teksta.

⁷⁶ Crkva se iz korpusa gotičkog sakralnog graditeljstva izdvaja pravokutnim tlocrtom s četiri traveja koja su presvođena križno-rebrastim svodovima, zatim izrazitom kvalitetom zidanja klesancima, kao i količinom i oblikovanjem ranogotičke arhitektonske plastike.

⁷⁷ Drago Miletić i Marija Valjato Fabris, „Rekonstrukcija templarskog sloja župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori”, *Portal 5* (2014), 49-70.

su pravokutnog oblika, s neznatnom distinkcijom broda i svetišta. U podjeli unutrašnjeg prostora, podijeljene su na jednobrodne i trobrodne kapele. Na istočnoj strani svetišta njihovi sakralni prostori završavaju izvana ravnim ili poligonalnim zaključkom. Neke njihove crkve samostojeće su sakralne građevine, a ponegdje su sakralni prostori vezani za određene fortifikacijske sklopove utvrda, kao što su na primjer njihove velike dvorane ili drugi sklopovi utvrda u Svetoj zemlji (kapela utvrde Kérak de Moab, kapela utvrde Margat, kapela utvrde Crac des Chevaliers). Postoje i neki njihovi sakralni objekti koji završavaju i drugačije, polukružnim apsidama, kao npr. troapsidalno svetište katedrale sv. Ivana Krstitelja u Gibletu.

Općenito, može se istaknuti da su u komponiranju unutrašnjosti sakralnih prostora kapela viteških utvrda u Svetoj zemlji korišteni tlocrti upisanih apside koje su zaključene s vanjske strane ravno (tlocrti kapela utvrde Margat, kapela D'Abou-Gôsh, katedrala Notre-Dame Tortose) ili poligonalno (tlocrti kapela utvrde Crac des Chevaliers, kapela u Amionu).⁷⁸

Zapadna dogradnja broda crkve u Novim Mikanovcima vjerojatno je izvedena u drugoj polovini ili krajem 13. stoljeća, a razlog dogradnje mogla je je biti ranija provala Tatara 1242. godine i njihovo pustošenje prostora Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. U sklopu zahvata zapadne dogradnje, na zapadnom zidu broda crkve podignut je skošeni kružni toranj obrambenih karakteristika koji je mogao služiti kao osmatračnica. Izgradnjom ovog arhitektonskog sklopa, kod kojeg se još osjeća romaničko promišljanje prostora i oblikovanja, crkva se svrstava u skupinu srednjovjekovnih „utvrđenih crkava“ koje su imale arhitektonske sklopove obrambenih karakteristika, odnosno tornjeve ispred zapadnog pročelja. Sena Sekulić-Gvozdanović crkvu ubraja u „srijemsku grupu“ (Bapska, Mikanovci, Morović), koja je zbog blizine sakralnih građevina više zemljopisni pojam nego što predstavlja homogenu skupinu crkava koje posjeduju identična stilska i tipološka obilježja.⁷⁹

Glavni akcent arhitektonskog volumena crkve sv. Bartola svakako je skošeni volumen kružnog tornja koji je jedinstven i nema analogije na našim prostorima, kao i na širem prostoru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Takvi tlocrtni oblici mogu se pronaći jedino na crkvama sjevera Europe, u gornjenjemačkom području, u Saskoj (Berskamp, Betzendorf, Heeslingen, Suderburg), Švedskoj (Hammarlund, Hammarlöv), Poljskoj (Zarnow, Inowłodz) te u Velikoj Britaniji u ladanjskim crkvama grofovije Norfolk, kao i crkvama u Irskoj⁸⁰ (Sl. 19).

⁷⁸ Paul Deschamps, *Terre Sainte Romane* (Paris: Zodiaque, 1964), 92, 146, 224, 227, 238.

⁷⁹ Sekulić-Gvozdanović, *Crkve - tvrđave*, 100.

⁸⁰ Goss, „Crkva sv. Bartola“, 8.

Vladimir P. Goss i Sena Sekulić-Gvozdanović izgradnju crkve sv. Bartola povezuju s kolonizacijom „Sasa” u prvoj četvrtini 13. stoljeća na prostore Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, pa tako i na prostore srednjovjekovne Vukovske županije.⁸¹

S druge strane, povijesni izvori i toponimijska istraživanja ukazuju da nije bilo većeg naseljavanja njemačkog stanovništva na prostoru srednjovjekovne Vukovske županije, osim upravnog županijskog sjedišta u Vukovaru. Izuzetak je samo pojedinačno naseljavanje pripadnika njemačkog plemstva, i to onda kada se odnosi na kraljevske darovnice posjeda.⁸² U razdoblju 14. stoljeća vlasnik srednjovjekovnog posjeda Horvati, tako i prostora na kojem se nalazila crkva, bila je ugledna ugarska velikaška obitelj Bánčsa-Horvati, koja je držala posjed sve do 1387. godine. Istražnim konzervatorskim radovima na korpusu crkve nisu otkrivene nikakve pregradnje tijekom 14. stoljeća, čime je otklonjena mogućnost sudjelovanja obitelji Bánčsa-Horvati u gotičkoj obnovi srednjovjekovne crkve. Velikaška obitelj Bánčsa-Horvati gubi svoje posjede 1394. godine. Vlasnici svih njihovih posjeda, pa tako i srednjovjekovnog posjeda Horvati, postaju braća Nikola II. (1367.-1433.) i Ivan (1371.-1429.) Gorjanski. Po reprezentativnosti arhitektonskog sklopa i stilskim obilježjima, posebno se izdvaja dogradnja gotičkog poligonalnog svetišta na arhitektonski korpus crkve iz 13. stoljeća. Analiza tlocrta kao i profilacije arhitektonskih elemenata na prozorima, soklovima, dovratniku sakristije i trodijelnoj arhitektonskoj sedilji upućuju na pretpostavku da je poligonalno svetište vjerojatno bilo izgrađeno u prvoj polovini ili sredinom 15. st. Nakon 1481. godine srednjovjekovni posjed Horvati prelazi u ruke banske obitelji Gorjanskih, odnosno Lovre Bánffyja Gorjanskog, u čijem vlasništvu ostaje sve do njegove smrti 1521. godine. U razdoblju od 1478. do 1503. godine posjed Horvati poprište je dinastičkih previranja i ratnih sukoba između Lovre Bánffyja Gorjanskog i pristaša Maksimilijana Habsburškog i ugarske velikaške obitelji braće Géreba od Vingarta i kralja Vladislava II. Jagelovića. U tom sukobu stradala su mnoga naselja posjeda Horvati, a vjerojatno i naselje *Zentmiklos*. Nakon smirivanja sukoba, crkva je 1506. godine vjerojatno obnovljena od strane Lovre Bánffyja, na što nam ukazuje i stilski analiza ostataka kompozicije zidnog oslika na začelnom zidu trodijelne sedilje. Ikonografska kompozicija sastoji se od prikaza triju svetaca u stojećem stavu: Mojsija, sv. Nikole kao srednjovjekovnog titulara crkve i sv. Ivana Krstitelja. U pogledu svoje likovnosti, stilizacije detalja, individualne karakterizacije likova, određivanja proporcija i anatomije likova te kolorita, ovaj oslik izrazito je kvalitetan primjer renesansnog zidnog slikarstva na prostoru Slavonije i šire u Hrvatskoj, izrazite

⁸¹ Isto; Sekulić-Gvozdanović, *Crkve - tvrđave*, 107.

⁸² Petković, *Srednjovjekovna naselja*, 25.

estetsko-umjetničke vrijednosti.⁸³ Ovdje ćemo se osvrnuti na smještaj likova svetaca unutar ikonografske kompozicije gotičke sedilije. Smještaj lika sv. Nikole u središnju os slikane kompozicije sedilije nije slučajan. Upravo njegova pozicija ukazuje nam na simbolično značenje i važnost tog sveca kao vjerojatnog srednjovjekovnog titulara crkve, prema kojem je vjerojatno i srednjovjekovno naselje posjeda Horvati dobilo ime *Zentmiklos*, odnosno naselje Sveti Nikola. Ovo naselje moglo se nalaziti u neposrednoj blizini crkve, na što upućuju i mnogobrojni nalazi srednjovjekovne i rimske keramike na prostoru mikanovačkog groblja i širem okolnom prostoru oko crkve.

Posljednji u nizu cjeloviti graditeljski sloj je barokna obnova crkve, koja je izvedena 1730.-1731. godine zaslugom đakovačkog biskupa Petra Bakića. Općenito za baroknu obnovu može se reći da je izvedena u cjelini s određenom mjerom uvažavanja starijih srednjovjekovnih graditeljskih slojeva. Na ovo je zasigurno utjecala i relativno dobra očuvanost cjelovitog arhitektonskog sklopa crkve, prije svega korpusa skošenog kružnog tornja, kao i relativno dobra očuvanost perimetralnih zidova crkve. Prema nalazima sondiranja, na zidovima je izveden novi potkrovni vijenac, dok je toranj dobio novu oktogonalnu etažu za zvona i novo krovište. Na brodu i svetištu crkve krovište je zasigurno bilo derutno ili je ranije stradalo u razdoblju Osmanlija, uključujući i gotički svod poligonalnog svetišta. Novo krovište izvedeno je niže, s pličim nagibom krovnih ploha i jednakom visinom sljemena krovišta na dijelu broda i svetišta. S ovom obnovom izmijenjen je srednjovjekovni arhitektonski volumen krovišta, kod kojeg sljeme krovišta broda crkve ima veću visinu u odnosu na nižu visinu sljemena svetišta. Pročelje je obnovljeno uz minimalne korekcije kompozicije pročelja kakvo je crkva imala u razdoblju srednjeg vijeka. Zadržani su svi prozori na crkvi, osim na južnoj strani svetišta, gdje je podignuta nova barokna kapela, prilikom čega je zatvoren jedan gotički prozor. Određena odmjeranost baroknog stila prema starijim graditeljskim slojevima uočljiva je u zadržavanju izvornog oblikovanja srednjovjekovnih prozora iz 13. i 15. stoljeća. Oblik i veličina svijetlih otvora zadržani su na svim uskim prozorskim otvorima, na skošenom tornju, polukružnim uskim prozorima broda crkve, kao i na gotičkim prozorima na svetištu crkve. Izuzetak je samo uklanjanje kružišta gotičkih prozora, što je razumljivo s obzirom na potrebu što boljeg osvjetljavanja unutrašnjosti svetišta i činjenicu da je izgradnjom barokne južne kapele zazidan jedan gotički prozor. U podnožju pročelja kameni soklovi obzidani su opekama baroknog formata, kojima je formiran novi jednostavni zidani istak podnožja pročelja. Glavni akcent minimalističke barokne obnove pročelja crkve je južni barokni portal, iznad kojeg je smješten ovalni kameni grb đakovačkog biskupa Petra Bakića s posvetom baroknoj obnovi crkve. Ar-

⁸³ Ikonografska analiza zidnog oslika i arhitektonike gotičke sedilije crkve sv. Bartola u Novim Mikanovcima bit će obrađeni u zasebnom radu autora ovog teksta.

tikulacija kompozicije grba izvedena je u formi plitkog reljefa. Kameni profilirani okvir oblikovan je u zoni nadvratnika uglovnim baroknim uškama. Za baroknu obnovu pročelja crkve može se reći da je u većoj mjeri uvažavala srednjovjekovnu kompozicija pročelja, za razliku od obnove unutrašnjosti crkve, koja je podređena liturgiji i opremanju novim crkvenim inventarom, prilikom čega su pojedini gotički elementi bili suvišni. Uklanjanjem svoda negirana je podjela broda i svetišta, tako da je crkva zaprimila oblik jednobrodne crkve dvoranskog tipa (*Saalkirche*). Umjesto urušenog svoda izveden je novi drveni strop i ožbukani su zidovi, čime je uništena slikana kompozicija renesansnog zidnog oslika svetišta crkve. Od nekadašnjeg zidnog oslika u svetištu sačuvao se samo jedan manji dio u sediliji. Najveća degradacija gotičkog graditeljskog sloja izvedena je na gotičkoj trodijelnoj sediliji, čija je arhitektonska kompozicija otklesana, a zidna niša sedilije zazidana opekama baroknog formata. Nakon barokne obnove uslijedilo je razdoblje s manjim i provizornim obnovama koje se graditeljski gledano ne mogu smatrati stilski zaokruženom cjelinom (Sl. 20).

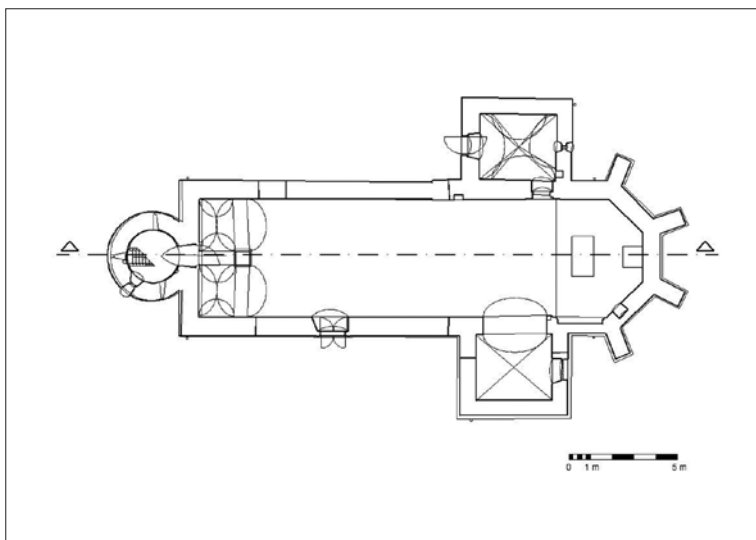
Slikovni prilozi

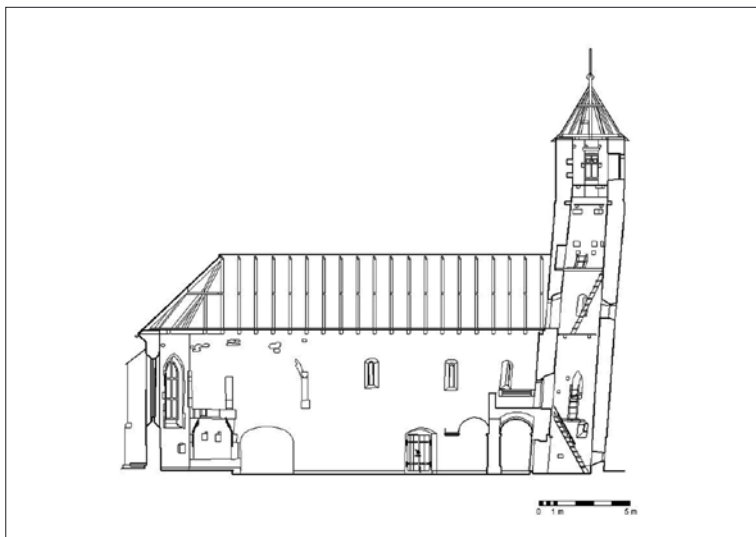
Sl. 1. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, stanje crkve 1968., pogled s juga, foto: R. Bartolović, fototeka MKRH - KOV

Sl. 2. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, pogled s juga nakon završetka zaštitnih radova obnove 2020., foto: R. Ivanušec, fototeka MKRH - KOV

SI. 3. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, tlocrt (arhitektonski snimak postojećeg stanja), crtao: D. Zahirović, KOS, 2006.

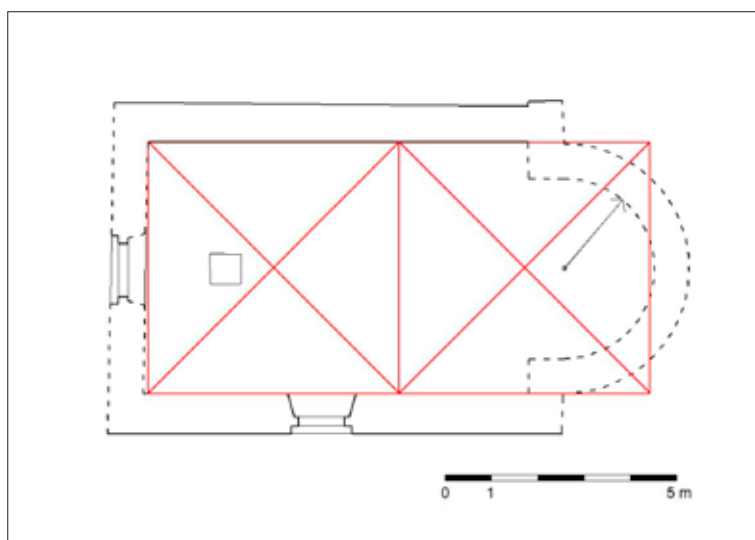

SI. 4. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, uzdužni presjek (arhitektonski snimak postojećeg stanja), crtao: D. Zahirović, KOS, 2006.

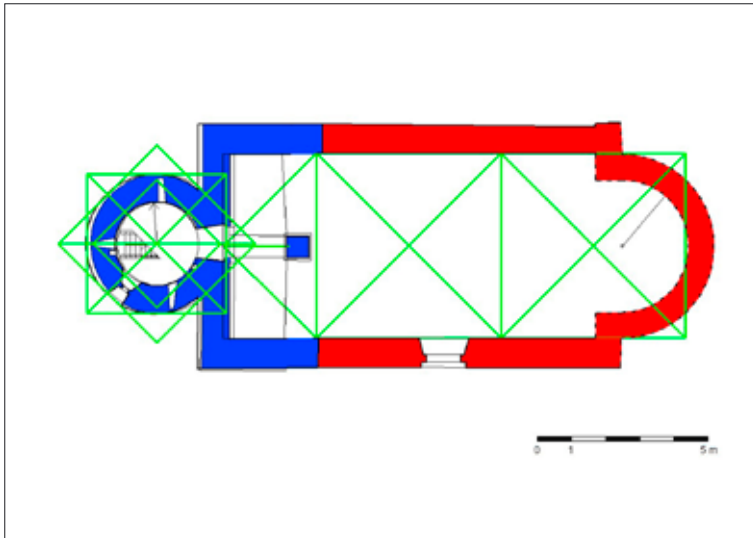

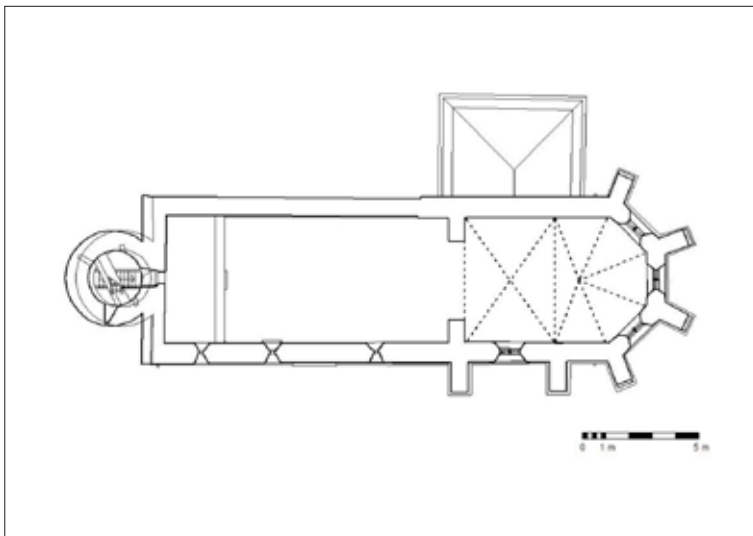
SI. 5. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, konzervatorsko istraživanje - spojna graditeljska reška na južnom zidu broda crkve (zapadna dogradnja romaničke crkve), foto: R. Ivanušec, 2007.

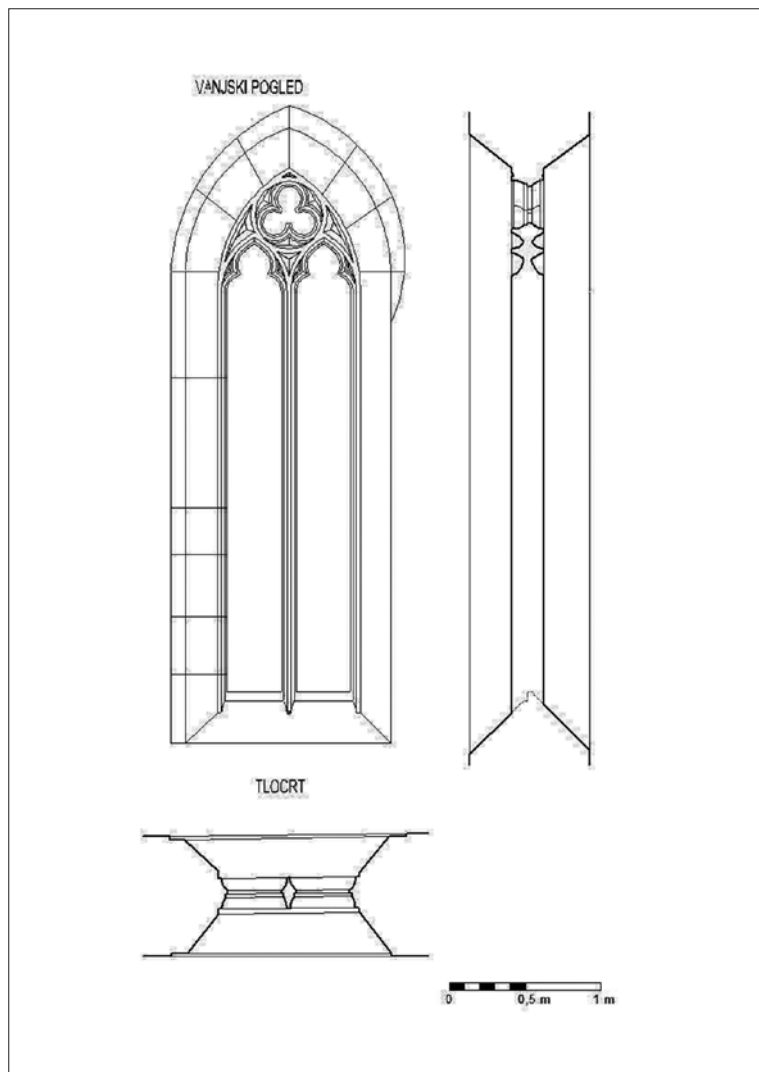
SI. 6. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, pokušaj kvadrangulacije tlocrta crkve prije zapadne dogradnje broda i kružnog tornja, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

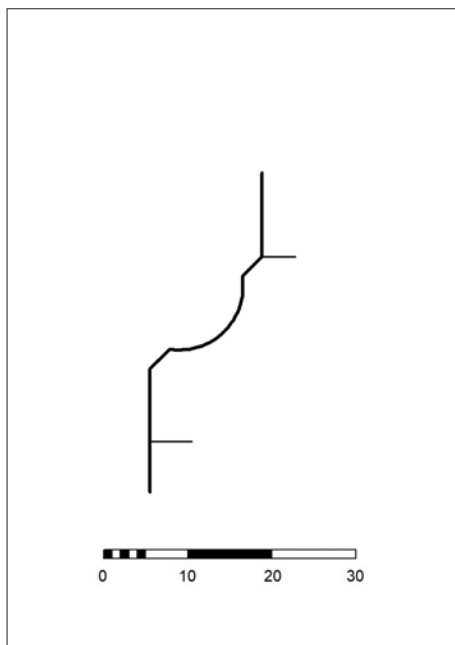
SI. 7. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, pokušaj kvadrangulacije tlocrta crkve nakon zapadne dogradnje broda i kružnog tornja, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

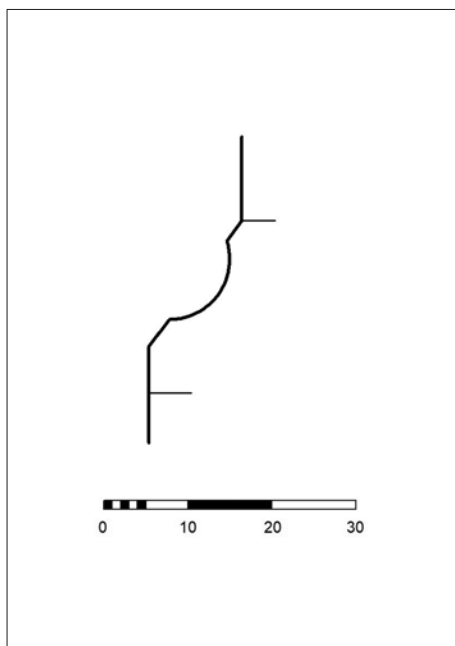
SI. 8. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, tlocrt crkve nakon dogradnje gotičkog poligonalnog svetišta i sakristije, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

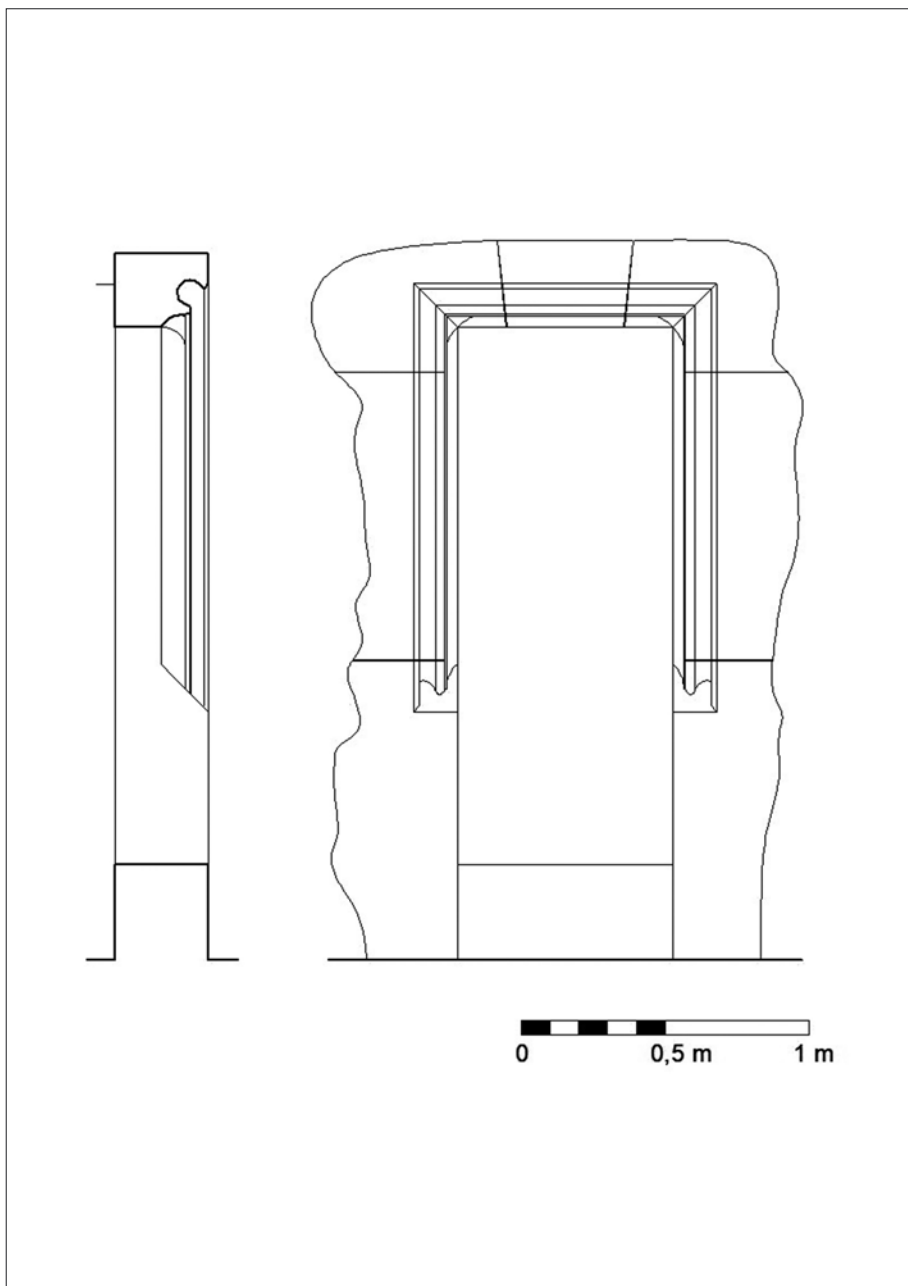
Sl. 9. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, gotički prozor svetišta – rekonstrukcija prozora na temelju konzervatorskih istraživanja, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

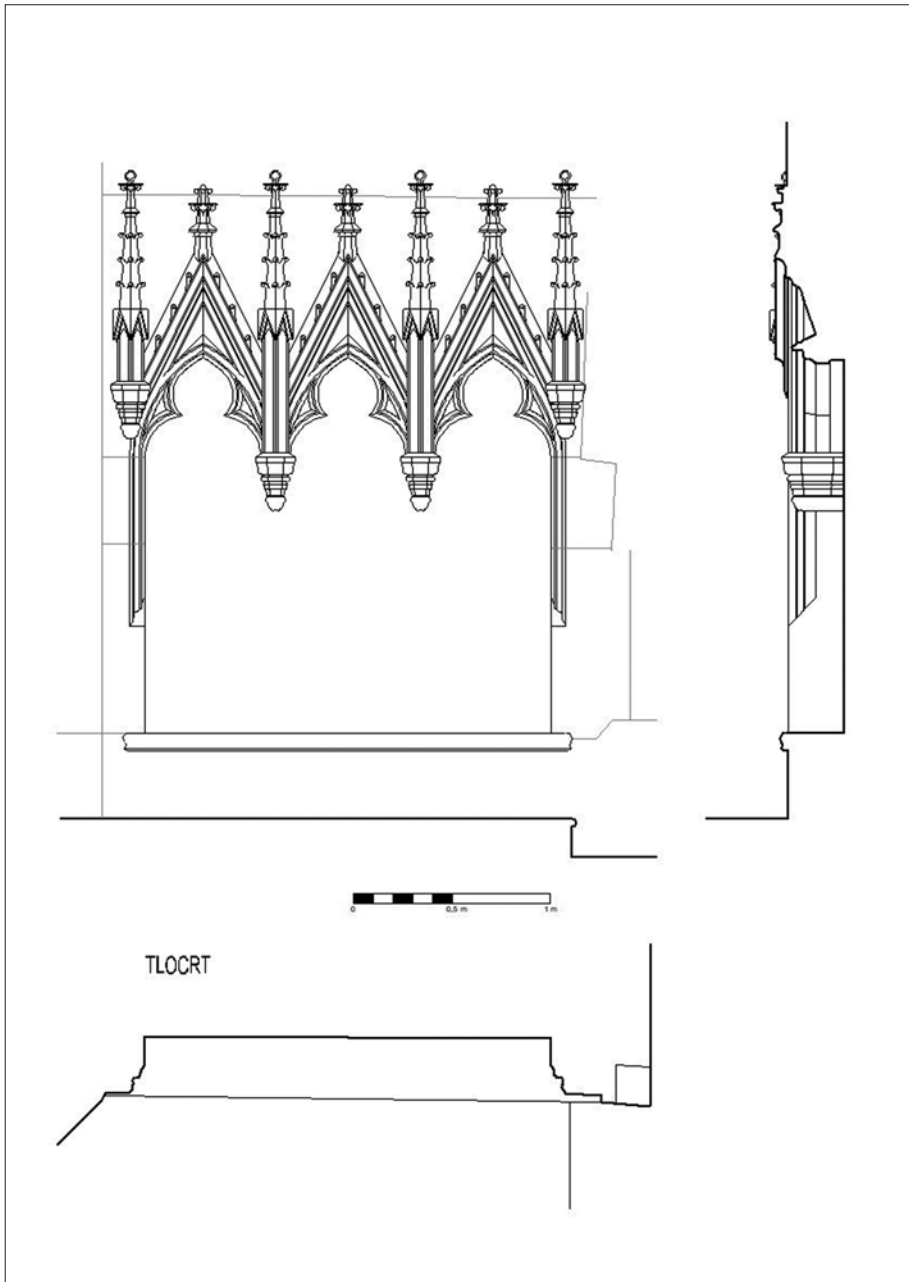
SI. 10. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, rekonstrukcija gotičkog sokla poligonalnog svetišta na temelju konzervatorskih istraživanja, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

SI. 11. Veliki Bastaji - bivša pavlinska crkva sv. Ane „de Dobra Kwcha“, gotički sokl, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

Sl. 12. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, gotički dovratnik sakristije – rekonstrukcija, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

SI. 13. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, gotička trodijelna sedilija – rekonstrukcija na temelju konzervatorskih istraživanja, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

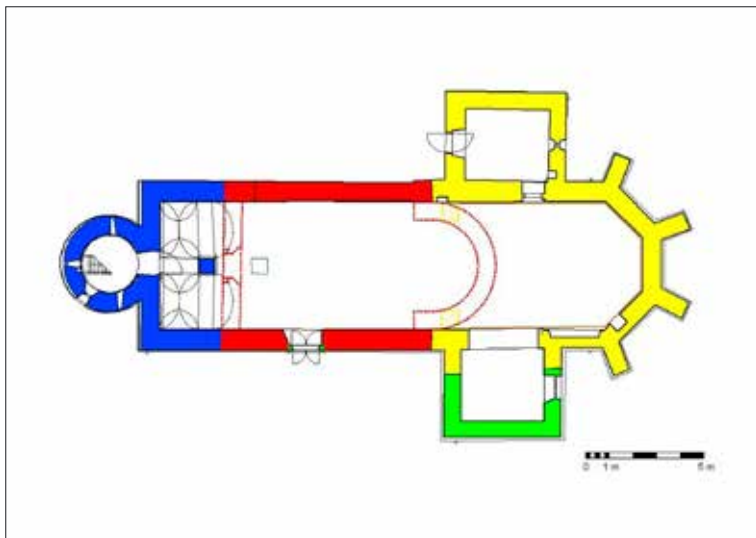

Sl. 14. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, ostaci ikonografske kompozicije renesansnog zidnog oslika s prikazom likova triju svetaca: Mojsije, sv. Nikola, sv. Ivan Krstitelj, foto: R. Ivanušec, 2019.

Sl. 15. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, južni barokni portal i grb đakovačkog biskupa Petra Bakića, foto: R. Ivanušec, 2020.

SI. 16. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, tlocrt crkve s graditeljskim fazama, analiza: R. Ivanušec, crtao: V. Leš, 2020.

SI. 17. Koprivna - crkva Gospojine, bivša ivanovačka crkva, 13. stoljeće – pogled s jugoistoka, foto: R. Ivanušec, 2020.

Sl. 18. Martin - templarska crkva sv. Martina, 13. stoljeće – pogled s jugozapada, foto. R. Ivanušec, 2020.

Sl. 19. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola, pogled na kružni skošeni toranj sa sjeverozapada, foto: R. Ivanušec, 2020.

SI. 20. Novi Mikanovci - crkva sv. Bartola nakon završetka zaštitnih radova obnove, pogled s jugoistoka, foto: R. Ivanušec, 2020.

BIBLIOGRAFIJA

DOKUMENTACIJSKI IZVORI:

- MKRH - AKOV – Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Arhiv Konzervatorskog odjela Vukovar: Dosje kulturnog dobra br. 67
- Iskra-Janošić, Ivana. „Izvještaj arheoloških iskopavanja u crkvi sv. Bartola u Novim Mikanovcima” (Vinkovci, 1998).
- MKRH - AKOV – Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Arhiv Konzervatorskog odjela Vukovar, Odjel dokumentacije i arhive
- Pešut, Duško; Samaržija, Zdenko; Ivanušec, Ratko; Zadrić, Vladimir i Čučković, Slavko. *Romaničko-gotička crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima. Elaborat istražnih konzervatorskih radova* (Osijek: Oslik, 2007).
- MKRH - AKOV – Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Arhiv Konzervatorskog odjela Vukovar, fototeka
- MKRH - AKOOS – Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Arhiv Konzervatorskog odjela Osijek: Dosje kulturnog dobra br. 29
- Bojčić, Zvonko. „Izvještaj o izvršenim arheološkim istraživanjima u Biskupskom dvoru u Đakovu” (Osijek, 1992).
- Osobna fototeka (Ratko Ivanušec)

IZVORI:

1. Fermendžin, Eusebius. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum, regestis ab anno 925 usque ad annum 1752* (Zagreb, 1892).
2. Hafizović, Fazileta (prir. i prev.). *Popis sandžaka Požege 1579. godine* (Osijek, 2001).
3. Ipoly, Arnold; Nagy, Imre i Véghely, Dezső. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, 8 sv. (Budapest, 1880).
4. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL), sekcija Diplomatikai levéltár (DL):
 MNLOL, DL 8028, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/84424/?pg=1&bbox=-23%2C-3557%2C5001%2C-918>, pristup ostvaren 8. 3. 2020.
 MNLOL, DL 34136, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/199265/?pg=1&bbox=143%2C-1684%2C1952%2C-673>, pristup ostvaren 10. 3. 2020.
 MNLOL, DL 18145, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/207259/?pg=12&bbox=528%2C-424%2C4832%2C-1841>, pristup ostvaren 10. 3. 2020.
 MNLOL, DL 74516, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/201800/?pg=0&bbox=1024%2C-327%2C4643%2C-1369>, pristup ostvaren 10. 3. 2020.
5. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL), sekcija Diplomatikai fényképgyűjtemény (DF):

MNLOL, DF 265816, <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/view/294998/?pg=6&bbox=286%2C-2283%2C3905%2C-377>, pristup ostvaren 10. 3. 2020.

6. Mályusz, Elemér; Borsa, Iván i Tóth, Norbert C.. *Zsigmondkori oklevéltár*, 12 sv. (Budapest, 1951-2013).
7. *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria 1281–1375. Monumenta Vaticana regni Hungariae illustrantia*, ser. 1, sv. 1 (Budapest, 1887).
8. Smičiklas, Tadija; Kostrenčić, Marko i Laszowski, Emilije. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, 18 sv. (Zagreb, 1904-1990).
9. Sršan, Stjepan (ur.), *Visitationes Canonicae - Kanonske vizitacije knjiga X.; Đakovačko područje 1751.-1833.* (Osijek, 2011), 29.

LITERATURA:

1. Andrić, Stanko. *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod, 2001).
2. Andrić, Stanko. „Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari”. *Povijesni prilozi XXI/23* (2002), 43-69.
3. Andrić, Stanko. „Srednjovjekovno Ivankovo i njegovi gospodari”. U: *Ivankovo*, ur. Marko Landeka (Ivankovo, 2003), 29-43.
4. Andrić, Stanko. „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti”. *Zbornik Muzeja Đakovštine* 12 (2015), 7-40.
5. Andrić, Stanko. *Vinkovci u srednjem vijeku. Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti* (Vinkovci - Slavonski Brod, 2007).
6. Balog, Zdenko. „Značajan nalaz gotičke plastike u lepoglavskoj crkvi”. *Kaj* 24 (1991), br. 5-6: 95-100.
7. Bösendorfer, Josip. *Crtice iz slavonske povijesti* (Osijek, 1910).
8. Booz, Paul. *Der Baumeister der Gotik* (München, 1956).
9. Buturac, Josip. *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja* (Zagreb, 1970).
10. Csánki, Dezső. „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában”. *Arcanum DVD könyvtár IV. - Családtörténet, heraldika, honismeret* (Budapest, 2003).
11. Deschamps, Paul. *Terre Sainte Romane* (Paris: Zodiaque, 1964).
12. Dobronić, Lelja. *Templari i ivanovci u Hrvatskoj* (Zagreb, 2006).
13. Engel, Pál. „Középkori magyar genealógia”. *Arcanum DVD könyvtár IV. - Családtörténet, heraldika, honismeret* (Budapest, 2003).
14. Engel, Pál. „Magyarország világi archontológiája 1301-1457”. *Arcanum DVD könyvtár IV. - Családtörténet, heraldika, honismeret* (Budapest, 2003).
15. Engel, Pál. *Valkó megye középkori topográfija* (rukopis).
16. Frković, Šimo. *Feud Hrvati i druge crtice za povijest Mikanovaca* (Vinkovci, 1989).

17. Goss, Vladimir P. „Crkva sv. Bartola u Novim Mikanovcima - romanika između Save i Drave i europska kultura”. *Peristil* 46 (2003), 5-12.
18. Gvozdanović-Sekulić, Sena. *Crkve - tvrđave u Hrvatskoj* (Zagreb, 1994).
19. Hahnloser, Hans R.. *Villard de Honnecourt* (Wien, 1935).
20. Horvat-Levaj, Katarina. „Crkva Sv. Križa u Križevcima“. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12-13 (1988/1989), 139-157.
21. Horvat, Zorislav. *Strukture gotičke arhitekture* (Zagreb, 1989).
22. Horvat, Zorislav. *Katalog gotičkih profilacija* (Zagreb, 1992).
23. Horvat, Zorislav. *Burgologija - srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske* (Zagreb, 2014).
24. Horvat, Zorislav. „Opeka u arhitekturi srednjeg vijeka kontinentalne Hrvatske“. *Arhitektura* 26 (1972), br. 113/114: 11-16.
25. Horvat, Zorislav. „Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća”. *Prostor* 15 (2007), br.1 (33): 26-41.
26. Ivanušec, Ratko i Perković, Željka. „Crkva sv. Martina u Lovčiću”. *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 35 (2011), 75-90.
27. Jelaš, Danijel. *Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Zagreb, 2018).
28. Karbić, Marija. *Plemićki rod Borića bana* (Slavonski Brod, 2013).
29. Krznarić Škrivanko, Maja. „Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci za 1997. i 1998. godinu”. *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci* 16 (1999), 319-337.
30. Miletić, Drago i Valjato Fabris, Marija. „Rekonstrukcija templarskog sloja župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori”. *Portal* 5 (2014), 49-70.
31. Pavičić, Stjepan. „Seobe i naselja u Lici”. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 41, ur. Branimir Gušić (Zagreb, 1962).
32. Pavičić, Stjepan. *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća* (Zagreb, 1940).
33. Petković, Danijel. „Hrvatsko ime u srednjovjekovnoj Slavoniji - prema nekoliko primjera u diplomatskim izvorima od 13. do 15. stoljeća”. *Starohrvatska prosvjeta* III/33 (2006), 243-281.
34. Petković, Danijel. *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela Vinkovačkog kraja* (Vinkovci, 2006).
35. Radauš, Vanja. *Srednjovjekovni spomenici Slavonije* (Zagreb, 1973).
36. Seletković, Petar. „Plemićki posjed Nevna u srednjem vijeku”. *Scrinia Slavonica* 18 (2018), 29-68.
37. Stelè, France. *Ptujska gora* (Ljubljana, 1966).

38. Szabo, Gjuro. „Spomenici prošlosti u Srijemu (Mikanovci, Rokovci, Ledinci, Bapska i Lipovac)”. *Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci* 5 (1966/1967), 341-346.
39. Szabo, Gjuro. *Umjetnost u našim ladanjskim crkvama*, 2. izdanje (Zagreb, 1930).
40. Šišić, Ferdo. *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350-1416)* (Zagreb, 1902).
41. Velte, Maria. *Die Anwendung der Quadratur und Triangulatur bei der Grund- und Aufrissgestaltung der gotischen Kirshen* (Basel, 1951).
42. Vukičević-Samaržija, Diana. *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji* (Zagreb, 1986).
43. Wertner, Mór. „A Horvátiak elei”. *Századok* 31 (1897), 514-518.

Summary

THE HORVATI ESTATE IN THE MIDDLE AGES AND THE ST. BARTHOLOMEW CHURCH IN NOVI MIKANOVCI

The conservationist research and reconstruction of the church in the period 2006-2020 contributed new knowledge about the architectural stratification and the determinants of the style, typology and structure of the complex medieval religious buildings. In the Middle Ages St. Bartholomew's church in Novi Mikanovci was situated in Horvati-Estate in the medieval Valkó County. This estate was in the 13th century owned by the Order of Saint John or the Knights Hospitaller of Saint John of Jerusalem. It was mentioned for the first time in a document of Bela IV in 1238. St. Bartholomew's Church in Novi Mikanovci was most likely built by the Order of Saint John in the mid-13th century or shortly before that time. The results of conservation research into the perimeter walls of the church indicate that the church was reconstructed and reinforced in the late 13th century when it was still owned by the Knightly Order of Saint John. The fortification of the church was most likely motivated by the breakthrough of the Tatars in 1242 and their devastation of the Hungarian-Croatian Kingdom. Within the scope of the reconstruction works the nave was extended to the west and a bevelled circular tower with defensive features was attached to the church; the tower could also be used as an observation post. During the 14th century the estate was owned by the Horvats of the noble family of Bánca. In 1387 the Horvati estate fell into the hands of the palatine branch of the Gorjanski family. The gothic restoration of the church was performed in the period 1402-1420, most likely by the then owner of the estate palatine Nicholas II Gorjanski (Garai) (1367-1433) and his brother John Gorjanski (1371-1429). Within the scope of the construction works, a new gothic polygonal shrine or sacristy was established on the position of the old shrine. According to its stylistic characteristics, it was a high-quality reconstruction performed by constructors, that is to say stonemason's workshops, in which the work performed was modelled on the stonemason's workshops of the Czech Gothic style and Peter Parler's circle. From 1481 the Horvati estate was owned by the family branch of Lawrence Bánffy Gorjanski. From 1478 to 1503 the church was destroyed during the wars along with all other villages of this estate. Most likely the church was reconstructed in 1506 after the wars, the dynastic turmoil and the conflicts between Lawrence Bánffy Gorjanski and the supporters of Maximilian Habsburg and the Hungarian noble family of the brothers Geréb de Vingárt and King Vladislaus II Jagiellon had subsided. During the late medieval reconstruction, which can in all probability be attributed to Lawrence Bánffy Gorjanski the owner of the estate, the interior of the church's shrine was covered with Renaissance wall paintings. From the entire composition of the shrine's wall paintings, the partly iconographic composition on the rear wall of the gothic three-part sedilia has been preserved. The iconographic composition consists of a depiction of three saints in standing position: Moses, St. Nicholas as the medieval dedicatee of the church and St. John the Baptist. The iconographic painted composition from the 16th century is a high-quality example of Renaissance art of great aesthetic and artistic value in Slavonia and further afield in Croatia. After the liberation from the Ottomans the subsequent Baroque reconstruction of St. Bartholomew's church was conducted

in 1730-1731 by Bishop Petar Bakić of Đakovo. St. Bartholomew's church in Novi Mikanovci with its stylistic characteristics, the typology of the floor plan, of which the unique volume of the bevelled circular tower stood out in particular, can be counted among the extremely valuable fortified medieval religious buildings of Croatia.

Keywords: Horvati estate, church of St. Bartholomew, Novi Mikanovci, architectural stratification, knights of St. John, Nicholas II. Gorjanski (Garai), Lawrence Bánffy Gorjanski, sloping circular tower, Gothic polygonal sanctuary, three-part sedilia, St. Nicholas, Renaissance mural

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autorâ:

Ratko **Ivanušec**, dipl. pov. umjetnosti i povijesti
ratkoivanusec12@gmail.com

Petar **Seletković**, prof. arheologije i povijesti
pseletk@gmail.com

Ministarstvo kulture RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine,
Konzervatorski odjel u Slavonskom Brodu, A. Starčevića 43, 35000 Slavonski Brod